Prijs van dit nummer 7,50 euro

OPROER – **de AS** 206

OPROER

DE AS 206

OPROER: VAN DE BASTILLE TOT KLIMAATREBELLIE

Jaap van der Laan & Martin Smit

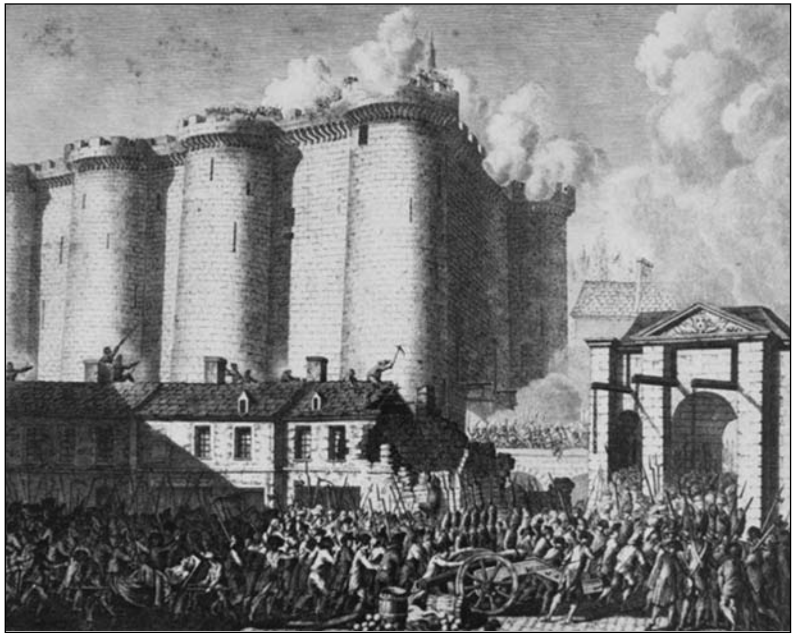
Onder het geboomte in een plantsoen van de Square Henri-Galli in het 4^{e} Arrondissement in Parijs liggen in een halve cirkel een vijftiental forse stenen blokken. Het zijn de laatst overgebleven resten van de Bastille, in 1898 gevonden onder de Rue Saint-Antoine. Na de bestorming op 14 juli 1789 werd het gebouw in enkele weken in rap tempo gesloopt. De stenen werden vervolgens onder meer gebruikt voor de bouw van de Pont de la Concorde.

Het beeld van de Bastille, met aan de voet van de stenen kolos een met bijlen, pikhouwelen, stokken, fakkels en musketten gewapende menigte die onder een dek van zwarte rookwolken de poorten bestormt, kennen we uit de geschiedenisboekjes. Als gebeurtenis op zich had het in de turbulente dagen van die julimaand niet zo veel betekenis. Het ging de bestormers niet om het bevrijden van gevangenen – er zaten er maar zeven opgesloten – maar de oorzaak was puur praktisch. De bestormers wilden het in de Bastille opgeslagen buskruit bemachtigen om zich te kunnen verdedigen tegen de troepen die de koning buiten Parijs had verzameld om een dreigende opstand te kunnen neerslaan.

De bestorming van de Bastille was natuurlijk niet het eerste oproer in de geschiedenis. Het heeft wel in de loop van de geschiedenis een mythische, symbolische status gekregen als de 'moeder aller oproeren.' Het had alle klassieke kenmerken van een oproer zoals we dat tegenwoordig classificeren. Het was spontaan, niet gepland en onvoorspelbaar. Het was een plotselinge uitbarsting, geworteld in onvrede of sociale ongelijkheid. Er waren geen vooraf besproken regels en geen leiders die de oproerlingen aanstuurden.

In *Grondslagen van het anarchisme,* het boek dat Anton Constandse in 1938 schreef tegen de achtergrond van het opkomend fascisme en de dreigende nederlaag van de Spaanse Revolutie, wijdt hij een hoofdstuk aan de sociale revolutie. 'Het is altijd erkend geworden dat geen groep, partij of organisatie ooit de revolutie maakt. Omwentelingen worden geboren, noodwendig en spontaan, zodra de massa's de onhoudbaarheid beseffen ener samenleving, haar onbewoonbaarheid inzien en, gedreven door een tot verzet prikkelende aanleiding, overgaan tot daden… Bij massabewegingen als revoluties hangt het welslagen af van de vraag: in hoeverre zijn de massa's met idealen bereikt en bewerkt en zich van de doeleinden van de omwentelingen bewust? Zodra het spontane, vernietigende verzet succesrijk is toegepast, moeten de rebellen toch overgaan tot positieve en opbouwende werkzaamheid. Door welke idealen zij daarbij geleid zullen worden hangt wel degelijk af van activiteit en propagandistische kracht.'

Constandse doelt hier op de kracht van de spontaniteit van een oproer of opstand, maar hij wijst ook op de zwakte

ervan nadat een eerste fase van spontaan verzet succes heeft gehad. Als door het succesvolle oproer het geschapen vacuüm niet door de rebellen gevuld kan worden, omdat het hen aan ideeën, theorie en daadkracht ontbreekt, valt de macht weer toe aan oude machthebbers. Zo slaagden de rebellen in 2011 op het Tahrirplein in Kaïro er wel in Mubarak te verdrijven maar greep het leger daarna de macht en heerst in Egypte nog steeds een dictatuur. Dit patroon heeft zich in meerdere landen herhaald.

OPSTAND, STAKING EN VERZET

Binnen het bestek van dit nummer van *de AS* gaan we niet in op alle mogelijke facetten van het verschijnsel oproer of opstand. Dat zou ook niet kunnen. Aan de orde komen een aantal voorbeelden van oproeren die interessant zijn vanuit een historische, analytische of actuele invalshoek. De auteurs geven daarbij een analyse vanuit een theoretisch of persoonlijk perspectief.

Constandse schrijft in *Grondslagen* over revoluties die gericht zijn op het omverwerpen van de staat. Niet elk oproer is zo grootschalig. Het eerste artikel in deze *AS* gaat in op de oproeren die in de laatste eeuwen in Amsterdam plaatsvonden, soms maar in één buurt. Dennis Bos laat aan de hand van deze voorbeelden zien dat een oproer vaak een aanloopperiode kent waarin al blijkt dat er iets broeit. Een directe gebeurtenis vormt dan de aanleiding tot een uitbarsting van al langer bestaande en onderhuids sluimerende volkswoede.

De steeds toenemende afbraak van onze leefomgeving roept veel verzet op. Harriët Bergman gaat daar in haar analyse van het klimaatactivisme op in. Dat overheden en bedrijfsleven de ogen sluiten voor de vernietiging van het leefmilieu en de natuur, roept bij veel activisten woede op.

Schrijnende armoede, uitbuiting en gedwongen winkelnering waren vaak de oorzaken van stakingen en oproeren in de veengebieden in Drenthe en Friesland. Onmenselijke leef- en werkomstandigheden dwongen de veenarbeiders bijna jaarlijks tot stakingen voor hogere lonen. Het is niet voor niets dat deze gebieden in de negentiende en begin twintigste eeuw een sterke vrij-socialistische beweging kenden. Arie Hazekamp reconstrueert de grote veenstaking van 1921 in Zuidoost Drenthe.

De Gele Hesjes zijn een voorbeeld van een opstand die al langere tijd voortduurt, soms even wegzakt, dan weer opvlamt. Het meest interessant is de ontwikkeling die op theoretisch vlak door de Gele Hesjes wordt doorgemaakt en die zich steeds in meer libertaire richting ontwikkelt. Dat de aanleiding voor het oproer van de Gele Hesjes een accijnsverhoging op brandstof was is allang uit het zicht verdwenen. Nu gaat het verzet tegen de manier waarop de staat ons dwingt te (over)leven.

Halverwege de jaren zestig schudde de oproerige beweging Provo het gezapige Nederland wakker. (Zie *de AS* 200: 1968.) Het gedachtegoed van Provo heeft niet alleen geleid tot grote culturele en maatschappelijke veranderingen, vijftig jaar later blijken veel ideeën nog steeds actueel. De geschiedenis van Provo is al vaak verteld. Met een persoonlijk verhaal blikt Provo van het eerste uur Hans Metz terug op die woelige periode.

Dat de Gele Hesjes navolging kregen is pas sinds kort bekend. In reactie op de opkomst van het tegen het fascisme aanhangende rechts in Italië, ontstond de beweging van de Sardientjes. Peter Zegers analyseert hun opkomst en ziet mogelijkheden voor de toekomst. Wellicht dat in andere landen vergelijkbare bewegingen ontstaan.

Arthur Lehning stipt in zijn essay *Over het recht van opstand* (1984) nog een ander aspect van het verschijnsel oproer of opstand aan. Er zou niet alleen een recht tot opstand bestaan, maar eerder nog zou er van een 'plicht tot opstand' sprake moeten zijn. Hij schrijft hierover: 'Eens heeft Prometheus het vuur uit de hemel gehaald om het in dienst te stellen van de menselijke samenleving, van de cultuur en de vrijheid. Nu is het lot van de mensheid afhankelijk van een werkelijke prometheïsche opstand van de volken ter verdediging van de cultuur en de vrijheid, en zelfs van het leven op aarde, indachtig de woorden van de Duitse dichter Erich Mühsam:
'Das Feuer flammt: Tat ist Pflicht!
Wenn ihr eure Ketten nicht zerreist, –
Von selber brechen sie nicht!'

HET OPROER KRAAIT

Een Amsterdams verschijnsel

Dennis Bos

Het ene oproer is het ander niet. Alleen al in het Amsterdam van de afgelopen vijf eeuwen tref je er aan die draaien om aardappelen (1917) of een paling (1886), die zich richten tegen belastingpachters (1748) of aansprekers (1696), die de kroning van een Oranje luister bijzetten (1980) of de weg bereiden voor het nieuwe Jeruzalem van de wederdopers (1535). Aanstichters en meelopers zijn huisvrouw of bouwvakker, Oranjeklant of provo, de oproerige menigte omvatte draaideurcriminelen en overtuigde anarchisten, beroepscriminelen en ambachtslieden, steuntrekkers en vreemdelingen, gezagsgetrouwe joden, alcoholisten, studenten en losgeslagen straatjeugd. Sommige oproeren houden dagen en nachten aan, andere doven uit tegen etenstijd of als het begint te regenen. Soms vallen er doden, soms blijft het bij een opgebroken straat en wat ingeslagen ruiten.

De vaak kleurrijke namen waarmee de oproeren in de herinnering zijn gebleven benadrukken hun unieke karakter als eenmalige, in tijd en ruimte afgebakende incidenten.

Tegelijkertijd zijn oproeren een periodiek terugkerend fenomeen met gemeenschappelijke kenmerken en een eigen geschiedenis. Een sluitende definitie lijkt maar moeilijk te vinden. De dertiende editie van *Van Dale's Groot woordenboek* noemt het oproer een 'beweging tegen het openbaar gezag, gepaard gaande met verstoring van de openbare orde en verzet tegen de overheid', maar dat laat geen ruimte voor 'reactionaire' oproeren als de pogroms in Oost-Europa of de 'Church and King riots' in het vroegmoderne Engeland. Een Nederlandse variant van deze oproeren, die weliswaar de openbare orde verstoren maar dat juist met de bedoeling het gezag van de overheid te herstellen of versterken, zijn de Oranjefuries waarbij socialistische vergaderlokalen in verschillende steden en dorpen in puin werden geslagen, onder welwillend toezien van de politie. Het lemma over 'crowds in history' in de *International Encyclopedia of the Social & Behavioral Sciences* onderscheidt dan ook oproeren met een onderdrukkend of uitsluitend, en met een emanciperend karakter.

Het Engelse 'riot' kan zowel verwijzen naar een formeel oproer als naar een 'gewone' rel. Het Nederlandse verschil tussen deze twee lijkt vooral een gevoelsmatig bepaald verschil in ernst en omvang aan te duiden. Arbitrair blijft het predicaat oproer in hoge mate. Een episode als de massale rellen van augustus 1885, toen socialisten en werklozen dagenlang slag leverden met de Amsterdamse politie, is niet als oproer bekend komen te staan, terwijl het in alle opzichten veel bescheidener Damoproer van 1848 niet meer dan een namiddag duurde. Helder lijkt alleen de grens tussen het oproer dat oplaait en weer uitdooft, en de blijvende omwenteling die revolutie heet.

Mij gaat het hier uitsluitend om de Amsterdamse oproeren van de negentiende en twintigste eeuw, opgevat als momenten van ernstige, collectieve verstoring van de openbare orde waarin met (tegen zaken en/of personen gericht) geweld sociale of politieke misstanden worden aangevochten. Centraal staat de vraag wat er in de decennia tussen het Damoproer van 1848 en het Kroningsoproer van 1980 veranderde en wat gelijk bleef.

Een antwoord op die vraag naar continuïteit en transformatie zoek ik door drie in het oog springende aspecten van het oproer afzonderlijk te bekijken. Aan de orde komen achtereenvolgens het al dan niet spontane karakter van oproeren, de motieven van deelnemers en hun identiteit. Met andere woorden: wat hier volgt is een verkenning van het wie, waarom en hoe van het oproer.

SPONTANITEIT EN ORGANISATIE: HOE OPROEREN ONTSTAAN

Over hoe de vlam in de pan slaat, doen evenveel verhalen de ronde als er oproeren zijn. Menig oproer zou niet zijn uitgebroken als niet precies toen…, juist nadat… of als vervolgens niet…

De wat oudere lezers van *de AS* zullen zich herinneren hoe op 30 april 1980 een onbesuisd ME-optreden op het kruispunt van Bilderdijk- en Kinkerstraat een feestelijke stemming deed omslaan in wat nu bekend staat als het Kroningsoproer. Of hoe het oproer plotseling ontvlamde op de Blauwbrug, of toen een contigent van de Ajax F-Side toevallig op het Rokin aankwam toen de ME er oprukte. Maar dat een gewelddadig verloop van de dag nu niet bepaald uit de lucht kwam vallen, blijkt zonneklaar uit de pamfletten en aanplakbiljetten die in de weken voorafgaand aan het oproer ludieke dreigementen bevatten als: 'Draag je eigen steentje bij' en 'Kom naar Amsterdam maar denk eraan: helm hoofdzaak!' In de dagen na het oproer verschenen in de pers dan ook analyses die benadrukten dat het geweld bewust was geregisseerd.

In *De Telegraaf* riepen politiebonden op tot een onderzoek naar de 'leiders' van de rellen. In de *NRC* liet politiecommissaris De Rhoodes weten dat het fiasco van zijn manschappen te wijten was aan 'goed georganiseerde kernen van anarchistische groeperingen', die met behulp van een illegale radiozender honderden 'jonge relschoppers uit het hele land' naar kritieke punten hadden gedirigeerd. Het spook van een chaotische 'losgeslagen horde' die van achter de schermen werd aangestuurd door een schimmig genootschap van 'kernanarchisten' (De Rhoodes), dook niet pas in 1980 voor het eerst op.

Damoproer

Begin 1848 spookte het ook al, en niet alleen in de openingszin van het *Communistisch manifest*. In Amsterdam kwam het op vrijdagmiddag 24 maart tot ongeregeldheden toen op een met werklozen volgepakte Dam per ongeluk de ruiten van een winkel sneuvelden. Het glasgerinkel werd door de menigte opgevat als het startsignaal voor een optocht door de stad waarbij nog veel meer winkelruiten sneuvelden en etalages werden leeggeplunderd. Behalve enkele tientallen plunderaars werden na het Damoproer ook drie vreemdelingen gearresteerd. Het betrof drie ambachtslieden uit Duitsland die vanuit een gezamenlijk bewoond pand in de Pijlsteeg de Amsterdamse afdeling van de 'Bund der Kommunisten' leidden. De volksverzameling waaruit het oproer was ontstaan was hun werk geweest. Ze hadden briefjes laten drukken die de Amsterdamse werklozen opriepen om

op de Dam samen te komen. Dat het in hun bedoeling had gelegen om daarmee een oproer of zelfs een revolutie te starten, werd ook door de rechter niet bewezen geacht, zodat de geëiste doodstraffen geen doorgang vonden. Er was een oproer en er was een georganiseerde kern van agitators, maar van een vooropgezet plan bleek geen sprake. Dat het kortstondige en zonder enig bloedvergieten verlopen Damoproer burgerij en overheid toch veel schrik aanjoeg, had alles te maken met de internationale context.

Precies een maand eerder was in Parijs de koning onttroond en nog geen week voordat in Amsterdam de ruiten rinkelden, verrezen in Berlijn barricaden waarop honderden doden vielen. Geruststellend was evenmin dat de drie aangeklaagde Duitsers behoorden tot een revolutionaire organisatie met vertakkingen in heel Europa en zelfs Noord-Amerika.

Volksvermaak

Een internationale context ontbrak tijdens het Kroningsoproer. Een opvallende parallel tussen wat zich in 1848 en in 1980 op en rondom de Dam afspeelde, was dat beide ontladingen volgden op een periode waarin de spanningen merkbaar opliepen. Hoe spontaan ook, het oproer wordt gewoonlijk wel degelijk vooraf aangekondigd door een stroom van kleinere ongeregeldheden, geruchtenstromen, dreigbrieven aan het adres van gezagsdragers of aangeplakte affiches.

Een goed gedocumenteerd voorbeeld vormt het Kermisoproer van september 1876. Aanleiding was een besluit van B&W om het aanzien van de stad te verbeteren door de kermisweek af te schaffen, het traditionele moment in het jaar voor een paar dagen losbandig volksvermaak met het bijbehorend drinkgelag en zedenbederf. Amsterdammers uit de 'lagere volksklassen' lieten in de periode voorafgaand aan het oproer zelf hun ongenoegen over de maatregel blijken door in met de hand geschreven briefjes uit te varen tegen de rijken in het algemeen (die immers het hele jaar door kermis houden) en wethouders en burgemeester Den Tex in het bijzonder. Die laatste was een 'smeerlap', een 'lamstraal' en 'een scheele sodemieter' die de koude koorts kon krijgen, moest worden doodgeschoten of opgehangen.

Veel van die briefjes zijn bewaard gebleven omdat ze op politiebureaus werden ingeleverd, andere verwensingen en dreigementen zijn overgeleverd dankzij waakzaam politiepersoneel dat het dreigingniveau peilde door dagelijks een rondgang langs de urinoirs te maken en aantekeningen te maken van de verse graffiti:

Godverdomme Kermis moet er wezen, Kermis moet er zijn
Anders slaan wij bij den Burgemeester de ruiten kort en klijn.

Dat op maandag 11 september 1876 verschillende grote optochten vanuit de Jordaan, de Ridder- en Jonkerstraten en andere volksbuurten naar de Botermarkt (nu Rembrandtplein) trokken, dat de deelnemers aan die optochten zich voorzien hadden van stokken en dat met die stokken in de loop van de avond en nacht bij honderden winkels en kantoren de ruiten werden ingeslagen, dat hetzelfde gebeurde bij de burgemeesterswoning aan de Herengracht en bij tientallen aanpalende panden, kan voor niemand een volslagen verrassing zijn geweest.

Het oproer begon op de traditionele eerste dag van de afgeschafte Kermis, op de Botermarkt waar de kermis traditioneel gehouden werd. Dat bij de burgemeester de ruiten zouden sneuvelen was bovendien ruimschoots van tevoren aangekondigd. Dat het Kermisoproer zo lang aanhield en de stad een hele week lang, van maandag tot en met vrijdag, op stelten zette, was vooral gevolg van de provocerende wijze waarop politie en te hulp geschoten legereenheden dachten het publiek tot de orde te moeten roepen. Aan hun optreden was te danken dat niet alleen ruiten het slachtoffer werden, maar dat er ook tientallen gewonden en een dode vielen.

Eerste Internationale

Het Kermisoproer was geen spontane, onaangekondigde geweldsuitbarsting, maar van organisatie of leidinggevenden was evenmin een spoor te bekennen. Interessant is wel dat in de nasleep van het oproer een aantal veteranen van de opgeheven Amsterdamse afdeling van de Eerste Internationale van zich lieten horen. De door hen belegde openbare bijeenkomsten tegen het in de kermisweek gepleegde overheidsgeweld trokken een publiek van duizenden en vormde een eerste aanzet tot de oprichting van de Sociaal-Democratische Bond een paar jaar later. Ten aanzien van het vraagstuk van spontaniteit en organisatie lijkt ieder patroon te ontbreken. Sommige oproeren barsten los op een moment dat (zeker achteraf) voorspelbaar lijkt (de eerste dag van de afgelaste kermis in 1876, 30 april 1980), anderen lijken op een willekeurig moment uit de lucht te vallen. Soms zijn vormen van organisatie aantoonbaar betrokken bij voorbereiding of uitvoering, vaak ook ontbreekt daarvan ieder spoor.

MOTIEVEN: WAAROM HET OPROER KRAAIT

Historici hebben veel werk gemaakt van de motieven die schuil zouden zijn gegaan achter de oproeren van de vroegmoderne tijd. E.P. Thompson destilleerde het concept 'moral economy' uit de verontruste vertogen over armoede en maatschappelijke tegenstellingen uit de achttiende eeuw. De oproeren uit deze periode moeten worden begrepen als correcties op als 'oneerlijk' ervaren ontwikkelingen, gewoonlijk betreffende het prijspeil van eerste levensbehoeften als graan.

Deelnemers aan deze oproeren komen in verzet zodra en omdat een rechtvaardig maatschappelijk evenwicht in gevaar komt. Als het brood te duur wordt komen de armen in het geweer, smijten wat ramen in bij de plaatselijke belastinginner en bakker of plunderen een graanopslag, waarna de overheid moet ingrijpen en de prijsstijgingen worden teruggebracht naar een 'eerlijk' niveau.

Oproeren als deze komen voort uit een collectief gevoel van inbreuk op traditionele rechten, die met min of meer geritualiseerd geweld tegen symbolisch geladen voorwerpen of personen moeten worden beantwoord. De verwachting was dat gezagsdragers en welgestelden de boodschap zouden begrijpen, zodat direct na beëindiging van het oproer het aangeklaagde onrecht en het verstoorde evenwicht zou worden hersteld. Verrassend vaak gebeurde dit nog ook. Eric Hobsbawm muntte voor dit mechanisme de term 'collective bargaining by riot': het oproer als een vorm van overleg, waarbij het toegepaste geweld de onderhandelingspartners als een gemeenschappelijk taal diende.

Dit verklaringsmodel van het vroegmoderne, pre-industriële oproer impliceert

voor veel marxistisch geïnspireerde historici dat 'primitieve' oproeren in een moderne, en industrieel-kapitalistische context plaats moeten maken voor nieuwe strijdvormen als vakbonden, stakingen en politieke machtsvorming in partij en parlement. 'Defensieve standsreflexen' zouden onherroepelijk plaats moeten maken voor proletarisch klassenbewustzijn. Oproeren die desondanks onder nieuwe maatschappelijke en politieke verhoudingen voorkwamen, moeten dan wel een anachronisme zijn of een fundamenteel ander karakter dragen. Ik denk dat dat onzin is en dat de ontwikkeling van het oproer volgens een wat grilliger patroon verloopt.

Palingtrekken

Duidelijk is dat de opkomst van een georganiseerde arbeidersbeweging na 1880 zeker geen einde maakte aan het verschijnsel oproer. Duidelijk is ook dat de sociaaldemocratische en communistische vleugels van die beweging een wat moeizame relatie met het oproer ontwikkelden. Dat bleek al heel vroeg, toen in juli 1886 het Palingoproer in de Jordaan niet minder dan zesentwintig levens eiste.

Het verhaal van dit oproer is al vaak verteld. In een sterk overbevolkte en verpauperde volksbuurt viel een hittegolf samen met een langdurige periode van massawerkeloosheid. Op zondag 25 juli organiseerde een kroeghouder een spelletje palingtrekken aan de Lindengracht, waartegen twee surveillerende agenten van politie het wetsartikel tegen het nodeloos kwellen van dieren in stelling brachten. Het publiek weigerde zich zijn lolletje te laten ontnemen, sloeg de agenten een keldergat in, die riepen vervolgens collega's te hulp, het volk stroomde toe, de politie trok zich onder een regen van stenen terug en de volgende dag trokken militaire eenheden de Jordaan in om de orde te herstelen door zesentwintig buurtbewoners dood te schieten.

De discussie over de motieven achter het Palingoproer ontbrandde onmiddellijk na afloop maar is nog altijd niet beslecht. Angstige tijdgenoten zagen het als een mislukte revolutiepoging van Domela Nieuwenhuis en zijn sociaaldemocratische aanhang. De sociaaldemocraten zelf ontkenden alle verantwoordelijkheid en wezen erop dat het recht op palingtrekken nooit op hun programma had gestaan.

Het Palingoproer kan ook gelezen worden als een poging van de Jordaners om de autonomie van hun buurtleven te verdedigen tegen een overheid die in toenemende mate probeerde de normen van een burgerlijke beschaving op te leggen. Zo opgevat was het Palingoproer een logisch vervolg op het Kermisoproer van precies tien jaar eerder, waarbij wel in het oog moet worden gehouden dat palingtrekken, anders dan de kermis, geen levende traditie, maar een eenmalig incident was. Vermoedelijk was de recente immigratie van een stel Volendammer vishandelaren de reden dat het spel in de Jordaan opdook. Vast staat dat de Amsterdamse politie zich in deze jaren behoorlijk gehaat had gemaakt, niet in de laatste plaats onder de fanatiek vervolgde aanhang van Domela, die voor een belangrijk deel in de Jordaan woonachtig was.

Barricades

Onderzoek naar het oproer in de vroegmoderne periode bewijst de toegevoegde waarde van een antropologische blik. Wat op het eerste gezicht spontane, chaotische en toevallige gebeurtenissen lijken, kan bij nader inzien begrepen worden als symbolisch geladen handelingen met een voor daders, omstanders en slachtoffers duidelijke betekenis. De vormentaal van het oproer dient dan als sleutel tot onuitgesproken motieven van de deelnemers. Op de eerste dag van het Palingoproer werden een rode en zwarte vlag gehesen, op de tweede dag van het oproer had menigeen zich met rode linten of sjerpen getooid en terugtrekkende agenten melden dat hun belagers het socialistische *Vrijheidslied* zongen. Dat lijken niet mis te verstane aanwijzingen. Minstens zo veelzeggend was een ander novum van het Palingoproer: het bewoog niet.

Amsterdamse oproeren waren altijd dynamische gebeurtenissen geweest, waarbij de oproerkraaiers zich in optocht begaven richting een doelwit als de burgemeesterswoning of een andere locatie met symbolische betekenis. De deelnemers aan het Palingoproer waren in juli 1886 de eersten die een dergelijke opmars achterwege lieten, zich beperkten tot het verdrijven van de politie om zich daarna, op de tweede dag van het oproer, achter barricaden in hun eigen straten te verschansen.

Nooit eerder had de revolutionaire wegversperring een plek in het repertoire van Amsterdamse (of Nederlandse) oproeren gehad, terwijl het ding zelf toch al drie eeuwen eerder, op 12 mei 1588 in Parijs was uitgevonden. Hoe deze plot-

Tijdens het Aardappeloproer spreekt een stakingsleider de stakende bootwerkers toe in de Tsaar Peterstraat.

selinge innovatie te verklaren? De beslissende invloed van Domela Nieuwenhuis en de sociaaldemocraten lijkt hier onmiskenbaar. Zij hadden in de voorgaande jaren in hun krant *Recht voor Allen* en in openbare bijeenkomsten in het naast de Jordaan gelegen Volkspark veel werk gemaakt van het herdenken van de Parijse Commune van 1871. Dramatisch hoogtepunt van die gedichten, toespraken en herdenkingsartikelen waren steeds weer de heroïsche slotscènes waarin de revolutie op de barricaden van Parijs was vernietigd.

Aardappelen

Wie twintig jaar oud was tijdens het Palingoproer, was nog maar 51 toen eind juni 1917 het Aardappeloproer uitbrak. Opnieuw diende etenswaar als naamgever, opnieuw vielen er doden (negen, dit keer) maar er is een paradoxaal verschil dat in het oog springt. Ging in 1886 de socialistische inspiratie schuil achter de façade van een verzonnen traditie rond het palingtrekken, tijdens het Aardappeloproer resulteerde de agitatie van radicale socialisten en anarchisten in straatgeweld dat alle kenmerken droeg van de vroegmoderne oproeren uit de 'moral economy' van het pre-industriële tijdperk. Dat er geen aardappelen voorradig waren, werd door de huisvrouwen van de Jordaan en de Oostelijke Eilanden als een ergerlijk affront beschouwd en vanuit de revolutionaire vleugel van de arbeidersbeweging werd deze verongelijktheid actief gestimuleerd en gepolitiseerd.

Het Amsterdamse Aardappeloproer van 1917 was enerzijds onderdeel van een modern, internationaal tijdsverschijnsel van door voedselgebrek en oorlogsellende gemotiveerde onlusten, die in Oost- en Midden-Europa tot werkelijke revoluties uitgroeiden. Anderzijds nam het oproer een vorm aan die rechtstreeks ontleend leek aan voedseloproeren uit een vervlogen tijdperk. Vrouwen gingen voorop, hun doel was een fatsoenlijke maaltijd en dat doel wisten ze op heel ordelijke wijze te verwezenlijken. Treinwagons en vrachtschepen waarin aardappelen voor de export gereed lagen, werden simpelweg opengebroken en de buit werd daarna eerlijk verdeeld onder de deelnemers. Slachtoffers vielen pas toen in de dagen daarna het leger stuitte op menigten waarvan niet alleen vrouwen, maar ook stakende mannen en opgeschoten straatjongens deel uitmaakten.

Van een rechtlijnige ontwikkeling van primitief oproer naar moderne klassenstrijd lijkt geen sprake. Onder sterk gewijzigde omstandigheden blijft het oproer functioneren als een vorm van communicatie tussen verdrukten en de zittende macht, ook als die laatste, zoals in de zomer van 1917 het geval was, de gedaante aannam van een sociaaldemocratische wethouder. Dat de motieven van oproerkraaiers ingrijpend veranderden lijkt me twijfelachtig. De leus 'Geen woning, geen kroning' uit 1980 klinkt als een schoolvoorbeeld van het rechtvaardigheidsdenken uit de 'moral economy' van de achttiende eeuw.

FACES IN THE CROWD: WIE DE OPROERLINGEN ZIJN

Ieder oproer is het werk van een menigte. In die menigte loopt iedereen door elkaar, aanstichters en meelopers, omstanders die zich halverwege aansluiten en deelnemers die op een bepaald moment afhaken, mensen voor wie het oproer de inlossing van een lang gekoesterde wens is en lui voor wie het oproer toevallig op hun pad kwam. George Rudé formuleerde de opdracht aan historici van het oproer om op zoek te gaan naar de 'faces in the crowd'. Identificatie van de deelnemers biedt meer dan alleen een antwoord naar het 'wie'. Ook voor aan een beter begrip van het 'hoe' en 'waarom' van oproeren kan het veel bijdragen. Het is naar mijn persoonlijke ervaring ook een van de meest bevredigende taken die een historicus op zich kan nemen.

Hoewel Rudé melding maakt van een document waarop circa achthonderd deelnemers aan de bestorming van de Bastille achteraf hun naam zouden hebben genoteerd, kent het oproer gewoonlijk geen ledenlijsten. Ieder poging deelnemers te identificeren is dan ook niet meer dan dat. Dergelijk onderzoek voor de hier behandelde periode kan steunen op arrestantenlijsten, rechtbankverslagen, gedocumenteerde ziekenhuisopnames, kranten en al dan niet gepubliceerde terugblikken van deelnemers in boek- of interviewvorm. Het zijn gebrekkige bronnen vol lacunes, die een beeld opleveren dat ook in het beste geval onvolledig en zeker niet representatief voor alle betrokkenen zal zijn. Maar toch: dichterbij zullen we niet komen en de resultaten zijn niet zelden opmerkelijk genoeg.

Socialisten

De lijst met doden en gewonden die daags na het Palingoproer werd opgemaakt, toont duidelijk dat de sociaaldemocraten met hun stellige ontkenning van iedere betrokkenheid de waarheid wel enigszins geweld aandeden. Dat verschillende agenten al in hun rapporten van de allereerste schermutselingen bekende gezichten uit de beweging met naam en toenaam als betrokkenen vermelden, kon nog worden afgedaan als valse getuigenissen van vooringenomen socialistenhaters. Maar dat op de lijst van zesentwintig doden en drieëndertig gewonden naast onschuldige omstanders ook vijftien socialisten werden geidentificeerd geeft toch wel te denken. Ook onder de wegens diverse geweldsvergrijpen veroordeelde deelnemers aan het Palingoproer waren er nogal wat die zowel voor als na hun gevangenisstraf socialistische en anarchistische bijeenkomsten frequenteerden en op andere manieren bij de beweging betrokken waren.

Soms brengt het onderzoek naar de achtergronden van betrokkenen onverwachte verbanden aan het licht. Onder de wegens gebrek aan bewijs vrijgesproken stenengooiers van 1886 behoorde bijvoorbeeld een jonge vrouw wier vader nog betrokken was geweest bij de protestcampagne tegen het gewelddadig onderdrukken van het Kermisoproer. Vader was inmiddels bestuurder van de Amsterdamse afdeling van de Sociaal-Democratische Bond, zijn dochter zou later ongehuwd samenwonen met een bekende anarchist. Een van de vrouwen die tijdens het Aardappeloproer vooraan had gestaan werd beroemd als mater familias van een uitgebreid netwerk van nakomelingen dat zowel in de afdeling Jordaan van de CPN als in het Jordaanoproer van 1934 een hoofdrol speelde. Een tienjarig kereltje dat op 13 november 1918 voor de Cavaleriekazerne in de Sarphatistraat door een kogel werd getroffen, blijkt een anarchist als vader te hebben en gaat zelf als dienstweigeraar de gevangenis in.

Archieven

Hier ligt een onderzoeksterrein nog grotendeels braak: hoeveel deelnemers van

het Bouwvakkersoproer van 1966 hadden twintig jaar eerder meegelopen toen een demonstratie tegen de koloniale oorlog uiteen werd geschoten? Waren er misschien nog bij die tijdens de Februaristaking hadden geholpen trams uit de rails te tillen? En hoeveel van de bij dit oproer betrokken jongeren waren er ook bij in 1980? Wat waren dit voor mensen, hoe zag hun leven voor en na het kortstondige oproer eruit? De digitalisering van veel Amsterdams archiefmateriaal, kranten en tijdschriften schept nieuwe, deels nog ongebruikte mogelijkheden om de 'faces in the crowd' aan de vergetelheid te ontrukken. Mij lijkt dat een niet alleen aangenaam, maar vooral ook nuttig tijdverdrijf. Wie aan enig oproer zijn of haar individuele bijdrage heeft geleverd, maakte geschiedenis. De geschiedenis van het oproer mag dan weinig lijn vertonen, modernisering en traditie mogen er dwars door elkaar lopen, net als georganiseerde plannen en spontane toevalstreffers, iedere individuele, creatieve bijdrage aan deze grillige momenten van oproerige vrijheid verdient erkenning.

KLIMAATOPROER

Enkele bespiegelingen over macht, onderdrukking en de staat in de Nederlandse klimaatbeweging

Harriët Bergman

Naarmate de aarde verder opwarmt en de desastreuze gevolgen daarvan steeds dichter bij huis gevoeld worden, zal ook de klimaatbeweging steeds verder groeien. Als het om oproer gaat, is het de internationale klimaatbeweging die het meeste los zal maken. Klimaatontwrichting is een van de grootste existentiële bedreigingen die de mensheid tegenover zich vindt, en steeds meer mensen beginnen zich dat te realiseren. Van wetenschappers die op klimaatkampen vertellen over sabotage van SUV's tot oud-Shell-medewerkers die de staat aanklagen, van klimaatstakende scholieren tot bejaarden die zich laten arresteren op een vliegveld.

Net zoals in de anarchistische beweging zijn de meningen in de klimaatbeweging uiteenlopend en divers. Ik ben betrokken geraakt bij Code Rood in 2017. Het was op dat moment de best georganiseerde, meest open en radicale groep die actief en vindbaar was. Geïnspireerd door de acties van Ende Gelände in Duitsland heeft deze als doel de fossiele industrie in Nederland te dwarsbomen met vooraf aangekondigde massale burgerlijke ongehoorzaamheid. Wat me aantrok was dat het de klimaatstrijd expliciet verbond aan andere strijdpunten, zoals de rechten van de arbeiders in de fossiele industrie, het racisme binnen de politie, en het kolonialisme dat ertoe geleid heeft dat mensen aan de andere kant van de wereld nu al keihard getroffen worden door klimaatontwrichting.
In 2017 bezette Code Rood met zo'n driehonderdvijftig mensen de kolenterminal in Amsterdam, het jaar daarop met dubbel zoveel mensen de ingang van het NAM-tankenpark in Groningen. Voor 2020 staat het ontmantelen van Shell op het programma – met een massale burgerlijke ongehoorzaamheidsactie tijdens hun aandeelhoudersvergadering (Annual General Meeting, AGM), maar ook het (in combinatie met een aantal andere partners) organiseren van een People's AGM.

Nadat ik me enkele jaren geleden heb aangesloten bij Code Rood doe ik nu promotie-onderzoek in de politieke filosofie naar 'environmental privilege', emoties, en klimaatontwrichting. Privileges zijn de voordelen die je, vaak onbewust, geniet en waar je niet bij stil staat: wit privilege is bijvoorbeeld het kunnen kopen van 'huidskleurige' beha's of pleisters die daadwerkelijk jouw huidskleur zijn, mannelijk privilege is het kunnen verwachten dat iemand in een leiderschapsrol hetzelfde gender heeft. Dat concept staat ter discussie – en ik onderzoek of het nuttig zou zijn om te gebruiken voor het analyseren van de klimaatcrisis. Doet het afbreuk aan het systematische karakter van klimaatverandering? Is privilege als begrip überhaupt te vertalen naar klimaat en milieu? Verder ben ik betrokken geweest bij acties van andere klimaatgroe-

pen, zoals Fossil Free Culture NL, Wij Stoppen Steenkool, Climate Liberation Bloc en Extinction Rebellion. Dit artikel heb ik niet actief laten nalezen door die groepen, het is een weergave van mijn interesses en interpretaties van deze verschillende spelers in de klimaatbeweging. Hieronder belicht ik twee manieren om als anarchist de klimaatbeweging te bekijken: de omgang met bestaande hiërarchieën en vormen van onderdrukking in de samenleving en eigen groep, en de verhouding tot de staat.

HIËRARCHIE EN ONDERDRUKKING

Op welke manier wordt klimaatstrijd verbonden met andere strijdvormen? Wat is de organisatievorm van de groep? Hoe gaan ze om met privilege, onderdrukking, en machtsongelijkheid binnen de eigen gelederen? Het concept dat hier deels uiting aan geeft is de term *climate justice,* klimaatrechtvaardigheid. Klimaatrechtvaardigheid vraagt om de combinatie van het erkennen van de realiteit van klimaatverandering met een blik die kijkt naar de veroorzakers en lastendragers. Terwijl klimaatverandering voornamelijk door witte mannen in pak veroorzaakt wordt, worden de gevolgen het eerst en het hardst gevoeld door zwarte vrouwen onder de armoedegrens.

Er zijn mensen en groepen die zich puur bezig houden met het tegengaan van klimaatverandering of zich daaraan willen aanpassen, en er zijn groepen die de strijd voor een leefbaar klimaat verbinden aan andere strijdvormen. Dat laatste heeft mijn voorkeur. Voor veel groepen – Extinction Rebellion, Code Rood, Climate Liberation Bloc – is het evident dat het gebrek aan verantwoordelijkheidsgevoel en de winstbelustheid die leiden tot het vernietigen van ons klimaat, hand in hand gaan met de winstbelustheid en het gebrek aan verantwoordelijkheidsgevoel die leiden tot het ombrengen van klimaatactivisten, denk aan de executies van de Ogoni. Wie klimaatontwrichting in een bredere context plaatst, ziet dat systeemkritiek op zijn plek is. Systeem-kritisch kijken houdt niet alleen in bewustwording over het klimaat creëren, maar ook bewustwording – en verandering – van ongelijke machtsverdeling, geïnternaliseerd seksisme, racisme, validisme[1], etc. Systeemkritiek is in die zin niet alleen antikapitalisme, maar ook kijken naar de manieren waarop mensen verschillend worden behandeld en ingedeeld, indelingen die kunnen leiden tot uitbuiting en ontmenselijking.

Wie financieel het einde van de maand niet haalt, is niet bezig met het einde van de wereld. Dat klinkt als een open deur, maar toch wordt vaak genegeerd dat de klimaatproblematiek niet voor iedereen de hoogste prioriteit heeft. Voor vrouwen, mensen van kleur, mensen met een laag inkomen zijn problemen als seksisme, discriminatie, en de huur betalen vaak gewoon dringender dan tsunami's aan de andere kant van de wereld en voedselproblematiek over twintig jaar.

Ook de fossiele industrie heeft er baat bij de verantwoordelijkheid voor CO_2-uitstoot te individualiseren en bij de burger en consument te leggen. Veel klimaatbeleid is niet gericht op de fossiele industrie, maar op gewone mensen. Zo wordt CO_2-uitstoot een kwestie van afzien – hogere prijzen, minder comfort, meer inleveren. De echt grote vervuilers worden daar bij ontzien. Terwijl individuen vliegschaamte en een hogere energierekening krijgen, gaat Ben van Beurden, de CEO van Royal Dutch Shell, door met 'pompen, pompen, pompen,' zoals hij zelf zei tegen aandeelhouders, en wordt het systeem dat geleid heeft tot de huidige crisis in stand gehouden.

De gevolgen van de huidige opwarming van de aarde zullen *feedbackloops* (zichzelf versterkende processen) in gang zetten met afschuwelijke gevolgen – sommige gebieden kunnen al als verloren beschouwd worden. Aanpassing aan het nieuwe klimaat is een vereiste – om dat te doen is een weerbare, veerkrachtige, duurzame en egalitaire samenleving nodig. Om op humane wijze om te kunnen gaan met de rampen die ons te wachten staan, is het noodzakelijk om ook onze manier van samenleven om te vormen naar een gelijkwaardigere eerlijkere samenleving. Extreme verschillen in welvaart zullen de omgang met klimaatontwrichting niet eerlijker, en zeker niet soepeler laten verlopen. Klimaatgroepen dienen daarom mijns inziens niet alleen bezig te zijn met het voorkomen van verdere klimaatontwrichting, maar ook met het creëren van een maatschappij die daar goed op kan reageren, namelijk daar waar de sociale voorzieningen op hun plek zijn, waar de infrastructuur goed is aangelegd, waar mensen met een open houding elkaar kunnen helpen.

Bij Extinction Rebellion wordt gevraagd geld in te leggen voor de treinkaartjes van de mensen die een grotere afstand hebben moeten reizen, ook bij Code Rood worden de vervoerskosten van mensen vergoed als die een belemmering zouden vormen om te komen. Ook zijn beide groepen bezig met de vraag hoe ze binnen de eigen gelederen de in de samenleving aanwezige hiërarchieën kunnen ontmantelen. Bij beide groepen is op deze gebieden zeker sprake van kritische reflectie en constante zelfverbetering. Van het turven van sprekers op vergaderingen tot het aanstellen van een *queer/non-binary/feminist*-actiegroep om de macho's voor te zijn – bij Code Rood wordt er van alles gedaan. Bij Extinction Rebellion (XR) is het moeilijk te spreken over een groep, de beweging is actief in meer dan honderd landen, verspreid over de hele wereld. Het gaat daarbij om duizenden verschillende groepen die elk onder deze naam hun eigen koers varen. Aan de ene kant is er de kritiek dat XR op de blokkade 'Police we love you' zingt, dat er bij XR Engeland spanningen zijn rond ras en macht, tegelijkertijd noemt de groep in haar manifest *This is Not a Drill* kolonialisme expliciet als oorzaak van klimaatontwrichting, en heeft XR Schotland alweer afstand genomen van de uitspraken van de oprichters. Wat dat betreft stuit het me tegen mijn anarchistische inborst om een groepering erop aan te vallen dat een van de duizenden groepen die onder de zelfde naam opereren, niet dogmatisch de partijlijn volgt.

VERANDERINGSSTRATEGIEËN

Een verschil tussen Extinction Rebellion en Code Rood komt naar voren in hoe ze zich verhouden tot de staat. John Holloway schrijft in zijn *How to take over the world without taking power* over de 'state illusion'. Dit concept verwijst naar het, volgens hem misleidende, idee dat radicale verandering pas of alleen komt na het grijpen van staatsmacht.[2] Mensen die gevallen zijn voor de 'state illusion' geloven dus dat strijden voor verandering betekent dat staatsingrijpen nodig is. Hetzij door zelf de macht te grijpen, of door de machthebbers in beweging te krijgen. Extinction Rebellion richt zich vooral op het beïnvloeden van de over-

heid. Code Rood richt zich daar juist niet speciaal op, ook al kunnen ook deze acties invloed hebben op politici.
Een van de eisen die Extinction Rebellion stelt is dat de overheid, gemeente, stad, of het specifieke bestuurlijke orgaan waar een specifieke actie zich op richt, de klimaatnoodtoestand uitroept. Met succes: ondertussen heeft niet alleen de gemeente Amsterdam, maar zelfs de Europese Unie de klimaatnoodtoestand uitgeroepen. Maar de beweging beperkt zich daar niet toe. In Nederland zijn er acties bij het Shell-hoofdkantoor geweest, en hebben XR-groepen zich aangesloten bij acties voor de Lutkemeerpolder en de Greenpeace-actie tegen de uitbreiding van Schiphol.
Code Rood richt zich op de infrastructuur van de fossiele industrie – de fysieke, en in mei dit jaar ook de juridische. Hiermee richt ze zich dus niet op de staat als interveniërende actor, maar direct op de grootvervuiler. Geïnspireerd door de Ende Gelände acties in Duitsland, waar met duizenden tegelijk vervuilende kolenmijnen bezet worden, wil Code Rood ook in Nederland met massale burgerlijke ongehoorzaamheid de fossiele industrie ondermijnen – of op zijn minst het investeringsrisico van klimaatdestructie onder de aandacht brengen. Het is niet nodig zich daarvoor ook op de staat te richten. Hoewel de staat invloed heeft, wetten kan maken, beleid kan vormen, en deze zaken ook zou kunnen afdwingen, zien we dat dit de politiek vaak niet lukt. Het ontbreekt de politiek vaak aan lef, en niet zelden stranden pogingen van politici alsnog door tegenwerking van het bedrijfsleven.
De veranderingsstrategie van de verschillende spelers in het veld is fundamenteel verschillend. Een groep als Urgenda wil vol inzetten op groen kapitalisme, en gebruikt de rechterlijke macht om de overheid te dwingen top-down-beleid in te voeren dat verdere schadelijke CO_2-uitstoot tegengaat. Fossil Free Culture NL stelt dat een van de pilaren waar de fossiele industrie op

steunt haar legitimiteit in de ogen van de culturele elite is, en wil die weghalen door kunstzinnige interventies in instellingen die fossiele sponsoring accepteren. Extinction Rebellion heeft drie eisen aan de overheid, het uitroepen van de klimaatnoodtoestand, het stoppen van fossiele uitstoot, en het installeren van een burgerassemblee. Zij denken dat verandering komt door bewustzijn en overheidsinterventie. Een groep als Wij Stoppen Steenkool richt zich tot overheid en bedrijfsleven, en voert geen symbolische acties, maar acties die direct het delven van steenkool willen stoppen. Het doel van het bezetten van de infrastructuur waar steenkool vervoerd en bewerkt wordt, is niet om bewustzijn in de publieke opinie te creëren, maar om het schadelijke systeem tijdelijk stil te leggen.
Sommige meer radicale groepen proberen tijdens hun acties ook alternatieve manieren van samenwerken in te voeren – zoals XR met wisselend leiderschap, en Code Rood met hun actieconferenties waar gezamenlijk beslissingen worden genomen.
Een overdreven nadruk op geweldloosheid, of het selectief grijpen naar actievormen uit het verleden om *non violent direct action* te promoten moet niet omgezet worden in dogma's. Wat geweldloze bewegingen hebben bereikt, komt deels door de steun van groepen die verder op de escalatie-ladder stonden. Kort door de bocht: geen succes voor Martin Luther King zonder Malcolm X, geen succes voor MilieuDefensie zonder Code Rood.

SAMEN STAAN WE STERKER

Het verschil tussen pech en onrecht: het eerste overkomt je, het tweede wordt je aangedaan. Klimaatontwrichting valt onder de tweede categorie. Mensen die het minste hebben bijgedragen aan het opwarmen van de aarde, dreigen de dupe te worden van het onvermogen van voornamelijk westerse landen om de stikstofcrisis te beheersen, Shell aan banden te leggen, en de fossiele uitstoot drastisch af te bouwen. Zij dreigen dit alles met de dood te bekopen.
Zowel de 'natuurrampen' zelf, als de gebrekkige manier waarop erop geanticipeerd en gereageerd wordt, zijn een uiting van onrecht. Steeds meer mensen realiseren zich dat, en komen in actie.

Voor mij is het van essentieel belang dat een klimaatbeweging, of welke beweging dan ook, bestaat uit verschillende stromingen. Die kunnen soms dezelfde richting opgaan, zich soms van elkaar afscheiden, maar uiteindelijk op verschillende manieren hetzelfde doel bereiken. Daar is discussie, reflectie, en kritiek op elkaars en de eigen actiemethodes en te bereiken doelen een essentieel onderdeel van. Om de klimaatontwrichting tegen te gaan hebben we iedereen nodig!

NOTEN

(1) Validisme is de vertaling van het Engelse 'ableism,' en duidt op discriminatie, vooroordelen en marginalisering van mensen met een functiebeperking op basis van lichamelijk of geestelijk afwijken van de 'gezonde norm'. – (2) Het zal niet verbazen dat Holloway een door de Zapatistas geïnspireerde anarchist is. De Zapatistas in Mexico hebben zich in 1994 afgezonderd van de staat. Ongeveer driehonderdduizend mensen in Chiapas leven in autonome gemeenschappen onafhankelijk van de regering. Zij wachten niet tot de staat hun extreme armoede, huiselijk geweld en andere problemen oplost, maar nemen zelf stappen om hun situatie te verbeteren.

OPROER

Als de mond gesnoerd wordt
is het tijd de stilte te verbreken

Als het water tot de lippen stijgt
is het tijd onder te duiken

Als de leugen regeert
is het tijd in opstand te komen

Als de nood het hoogst is
is het oproer nabij.

Nico van Apeldoorn
Februari 2020

Barricades tijdens de Commune van Parijs (1871). (Coll. MS)

ALARM! VEENBRAND!

De Drentse veenstaking van 1921

Arie Hazekamp

In 1921 vond in Drenthe de grootste veenstaking ooit plaats. Duizenden arbeiders namen eraan deel. De uit wanhoop geboren staking werd aangevoerd door vrije socialisten, die een opstand probeerden te ontketenen vanuit de veenstreken rond Emmen. Het Revolutionair Comité der Veenarbeiders zocht steun bij geestverwante organisaties, maar tot solidariteitsstakingen elders in Nederland kwam het niet. Uiteindelijk kon een deel van de veenarbeiders voor een veel lager loon weer aan het werk.

Gedurende de Eerste Wereldoorlog steeg de turfproductie als gevolg van de verminderde kolentoevoer uit Duitsland. De relatieve welvaart in de veenstreken als gevolg van jaarlijkse loonstijgingen kon zich in de naoorlogse jaren niet handhaven. In 1920 ontstond een turfoverschot omdat de invoer van kolen weer op gang was gekomen. De prijzen kelderden. In het voorjaar van 1921 stond driekwart van de turf nog onverkocht op het veld. Een structureel overschot aan arbeidskrachten was onvermijdelijk.

Waren de lonen in 1920 door strijd nog gelijk gebleven aan die van 1919, voor het volgende jaar werd door de verveners (diegenen die de grond van de eigenaar huurden en tevens de turf verhandelden) een loonsverlaging aangekondigd van vijftig procent. Door de overschotten werd verwacht dat ongeveer negentig procent van de zevenduizend veenarbeiders door deze situatie werkloos zou worden. In het voorjaar van 1921 waren er in het zuidoosten van Drenthe en Groningen ruim vierenhalf duizend werklozen, waarvan de helft te werk was gesteld in werkverschaffingsprojecten. In de gemeente Emmen was vijfenzeventig procent van het aantal (georganiseerde) veen- en landarbeiders werkloos. Hier moest tegen opgetreden worden. Het bestaansrecht van velen stond op het spel.

VRIJE SOCIALISTEN

De omgeving van Emmen was een en al veengebied. Ten noorden van Emmen waren de vrije socialisten sterk vertegenwoordigd. Vanuit Friesland en Groningen waren ze ernaartoe getrokken om het laatste te ontginnen veengebied op de schop te nemen. Emmer-Compascuum vormde het centrum van de beweging. Bijeenkomsten van de beweging in het dorp werden voorafgaand aan de staking door zo'n vijfhonderd mensen bezocht, terwijl in het naburige Emmer-Erfscheidenveen op zo'n tweehonderd bezoekers gerekend kon worden. Eind januari 1921 drongen de vrijsocialistische veenarbeiders aan op flinke prijsverlagingen van de turf, gezien de grote hoeveelheden die nog op het land stonden. Men voorzag dat er grote problemen zouden ontstaan.

Door de snelle toename van het aantal werklozen (ook de vervoerders van de turf, de schippers, lagen werkloos aan de wal) hielden de vrije socialisten op 1 februari een bijeenkomst in Zaal Hutting

in Emmer-Compascuum. Door driehonderd arbeiders werd werk en brood geëist. Socialisatie van de grond moest uitkomst bieden voor de grote problemen in het veenbedrijf. De arbeiders moesten zelf de grond in bezit nemen. De vrije socialisten vormden een commissie van vijf personen die de veeneigenaren afging om grond los te peuteren. Op grond van deze actie stelden verveners gratis veen ter beschikking, maar bij lange na niet voldoende om de grote werkloosheid op te lossen.

VAKBEWEGING

In de jaren voor de staking had de vakbeweging in de veenstreken nauwelijks invloed. Na afloop van de Eerste Wereldoorlog raakten de bonden in deze streek voor het eerst bij de loononderhandelingen betrokken. De sociaaldemocratische en christelijke bonden wierpen zich aanvankelijk op als woordvoerders van de bedreigde veenarbeiders.

Begin februari hield het NVV een demonstratieve bijeenkomst met zo'n vijfentwintighonderd veenarbeiders, waar aangedrongen werd op het verstrekken van productief werk in de vorm van het aanleggen en verbeteren van wegen en kanalen, naast het ontginnen van heidegronden en het aanmaken van bouwgrond.

De dreigende catastrofe groeide de armlastige gemeente Emmen al snel boven het hoofd. Hulp van de centrale overheid was noodzakelijk. Op 3 maart liepen de onderhandelingen tussen bonden, eigenaren en de minister vast over de hoogte van de uurtarieven in de ontginningen, die als werkverschaffing door werkloze veenarbeiders werden uitgevoerd. De rijksoverheid subsidieerde dit werk met vijfenveertig procent. De minister wilde een dubbeltje minder betalen dan het gevraagde en niet-riante uurtarief van vijfenveertig cent. De bonden gingen akkoord met veertig cent, wat door een kleine meerderheid van hun leden werd geaccepteerd. Dit compromis zette bij veel veenarbeiders echter kwaad bloed. De bonden organiseerden slechts een vijfde van de veenarbeiders terwijl een deel van deze leden ook meende dat de bonden hun belangen hadden verkwanseld met dit akkoord. De rol van de vakbonden was nu voorlopig uitgespeeld. De financiële steun die de verveners in Den Haag vroegen, werd van de hand gewezen.

ALGEMENE STAKING

Het lage loonaanbod zorgde ervoor dat de werkloze veenarbeiders voor voortzetting van hun staking stemden. Uit solidariteit sloten de vrij-socialistische turfstekers uit Emmer-Compascuum en Emmer-Erfscheidenveen zich bij hen aan. Zij besloten de staking algemeen te maken onder het motto 'alles eruit'. De stemming was strijdbaar: 'Als we met werk en loon moeten verrekken dan maar liever verrekken zonder werk en zonder loon.' De werklozensteun van bijna tien gulden aangeboden door de gemeente Emmen werd afgewezen onder het motto 'Stik maar in je fooi'!

Kleine groepen stakers trokken over een breed front vanuit Emmer-Compascuum door het veen om werkzame collega's (die voor de helft van het voorheen verdiende loon aan de slag waren gegaan) tot staking te bewegen. De dag erna, op 16 maart vertrokken vanuit Emmer-Compascuum zo'n duizend arbeiders voor een demonstratieve tocht door het veen naar het noordelijker gelegen Valthermond. Onderweg in Nieuw-Weerdinge werd een stakersappèl gehouden

waar de vrije socialisten Binne Herder en Errit Eilkens spraken. Daarna trok de demonstratie door naar Valthermond waar de gehele dorpsgemeenschap op de been was. Zo'n drieduizend mensen hielden een betoging door het dorp waar Eilkens opnieuw sprak. Ook afdelingen van de NVV-bond riepen nu op tot staking. Dit deden zij zonder overleg met het hoofdbestuur. Zo kreeg de staking een algemeen karakter.

Inmiddels was er sprake van een noodsituatie in het hele gebied. Al voor de algemene staking was er verzet in de dorpen Klazienaveen en Erica geweest. Na een stakersappèl op 8 maart trok een grote groep stakers onder het zingen van socialistische liederen naar Klazienaveen en Zwartemeer waar groepen bakkerswinkels binnen gingen om brood te vragen. Dit kregen ze ook. De marechaussee loste daarbij verschillende schoten zonder iemand te raken. In verschillende dorpen vonden dergelijke acties plaats op grond waarvan vanuit de rijksveldwacht werd aangedrongen op instelling van samenscholingsverboden. Turfbulten gingen in vlammen op. De politiemacht werd in beide plaatsen versterkt. Vanwege hun witte koorden op hun uniform werden zij 'witgardisten' genoemd.

De stakers hielden elke dag hun appèl in de open lucht. In Emmer-Compascuum waren daarbij steeds ruim duizend arbeiders aanwezig. Er heerste een revolutionaire stemming. Men weigerde voor hongerlonen te werken en eiste een behoorlijk bestaan alvorens het werk te hervatten. Binne Herder zat deze bijeenkomsten voor. Men zond een bericht naar de Tweede Kamer en besloot opnieuw een grote demonstratie te houden. Men liet duizenden pamfletten drukken.

Op 23 maart vond deze demonstratie vanuit Emmer-Compascuum plaats. De stoet voerde tal van opschriften met zich mee als 'Geef ons werk en brood', 'Wij eischen brood voor onze gezinnen' en 'Wie een brood steelt uit armoede is geen dief'. Overal uit het gebied kwamen de veenarbeiders op de fiets en te voet via Stadskanaal en de Pekela's naar Winschoten. Op weg naar Stadskanaal luisterden in Musselkanaal zo'n tweeduizend mensen naar de vrije socialist Jo Benus. In Alteveer sprak Benus opnieuw, ditmaal samen met Eilkens. Benus mocht van de politie niet spreken op de Markt in Winschoten, maar via een geopend raam van een hotel sprak hij de menigte toch toe.

Op zaterdag 26 maart hield een grote politiemacht in Musselkanaal de demonstranten tegen, waaronder zich veertien marechaussees te paard bevonden. De burgemeester had de betoging verboden. Het kalme optreden van de arbeiders voorkwam een bloedbad. De politie nam drie revolvers in beslag. Het werk in het Drentse veen lag eind maart nagenoeg stil. In Emmer-Compascuum werkte een kleine groep christelijke arbeiders door onder toezicht van met karabijnen bewapende politie.

REVOLUTIONAIR COMITÉ

Nu het verzet in de Drentse en Groningse veenstreken breed gedragen van de grond was gekomen, werd in Stadskanaal op Pasen (27 maart) het Revolutionair Comité der Veenarbeiders opgericht, waarin anarchisten samenwerkten met communisten. Het bestond uit twintig gedelegeerden afkomstig uit elk veendorp. Het dagelijks bestuur bestond geheel uit vrije socialisten Er werd nu actief geld ingezameld om de stakers te ondersteunen. Steun kreeg men ook

van de onafhankelijke vakbeweging.
Het Comité stelde een Manifest op dat in een oplage van vijtienduizend exemplaren verscheen. Het was gericht aan de Nederlandse arbeidersklasse met de oproep de actievoerende veenarbeiders te hulp te schieten. Gesteld werd dat voor de veenboeren de exploitatie van hun bedrijf niet langer rendabel was, terwijl de staat geen steun bood maar extra politietroepen zond. De 'tot wanhoop gebrachte slaven' werden zodoende tot diepe armoede en honger veroordeeld.
De veenarbeiders werd voorgehouden dat de stakingsactie nu tot een politieke beweging was uitgegroeid tegen het kapitalisme zelf. Een strijd op grond waarvan solidariteit van alle revolutionaire arbeiders op zijn plaats was. In deze machtsstrijd was eenheid nu geboden. De veenarbeiders werd opgeroepen de strijd voort te zetten en niet in te gaan op provocaties van de gewapende macht. De inzet moest het behalen van het 'volle loon' zijn, 'de klassenvijand' moest overwonnen worden.
Voor de vrije socialisten had de staking vanaf het begin een politieke lading. Het besef dat er hooguit werk was voor een kwart van de veenarbeiders, betekende dat staking alleen voor een hoger loon slechts voor een beperkte groep veenarbeiders haalbaar was. Het Revolutionair Comité bleef demonstraties organiseren om zoveel mogelijk bekendheid te geven aan de miserabele positie van de veenarbeiders. Doorgaans verliepen deze zonder rellen. Bij een betoging in Stadskanaal waren zo'n drie tot vierduizend mensen aanwezig. Veel betogers waren gewapend. Zij richtten dreigend hun revolvers op de aanwezige agenten, die afzagen van ingrijpen. Na afloop vond men revolvers op de grond.

Veenarbeiders in Zuidoost Drente, omstreeks 1920.

TURFBRAND

Vanaf begin april werd de strijd feller. Openluchtbijeenkomsten waren inmiddels verboden. Naast extra politie werden ook infanteristen ingezet. Het stichten van brand in de alom aanwezige turfbulten werd nu een vorm van protest. Iedere avond kleurde de hemel in de veenstreken tot ver in de omtrek rood van het vuur. Veel arbeiders zagen deze branden als een uitkomst, want dan kwam er ruimte voor het maken van nieuwe turf. Het merendeel van de vrije socialisten wees de branden af. De productie van de turf had veel zweet gekost en de vruchten van al het zware werk kon toch niet in rook opgaan? Het Revolutionair Comité waarschuwde tegen het brandstichten. De bodem kon namelijk ook vlam vatten waardoor veenbranden zouden kunnen ontstaan.
Andere vrije socialisten meenden dat de trektochten door het veen niets opleverden. De hoge heren in Emmen moesten bang worden om iets van hen gedaan te krijgen. Daarom moest er sabotage gepleegd worden en was geweld noodzakelijk, alle turf moest in brand gestoken worden. Veel viel er echter niet te saboteren in het veen. Er werden vernielingen aangericht bij het handjevol werkwillige christelijke arbeiders. Ruiten ingooien bij de eigenaren was geen optie, want die woonden ver weg in Assen, Groningen en Haren.
De situatie nam dreigende vormen aan door de schrikbarende groei van het aantal branden, waarbij honderden turfhopen in vlammen opgingen. Uit een overzicht van de opgeloste branden bleek volgens de Officier van Justitie dat meer dan de helft voor rekening kwam van landbouwers en verveners zelf. Ze bleken er voor verzekerd te zijn. In totaal werden slechts twee veenarbeiders opgepakt. Van drie uitgebroken branden waar ze de hand in zouden hebben gehad, bleek dat dit niet het geval was.

LANDELIJKE STAKINGSBEWEGING

Het Revolutionair Comité spande zich nu in een landelijke stakingsbeweging op gang te brengen. Binne Herder voerde zodoende het woord op tal van bijeenkomsten in Amsterdam, Rotterdam en andere plaatsen in het westen van het land om te pleiten voor solidariteit door zelf in verzet te komen. In Twente werd de steun van de textielarbeiders gezocht. Zo'n driehonderd betogers trokken er op fietsen heen. Bij elke gemeentegrens stond een nieuwe ploeg agenten klaar om hen te begeleiden. De groep trok naar Almelo waarna Hengelo en Enschede werden aangedaan. In elke plaats bleef een deel van de groep achter om pamfletten bij fabrieken uit te delen.
In Almelo werd de groep met hoerageroep ontvangen. Een deel van de fabrieksarbeiders wilde wel een solidariteitsstaking uitroepen, maar de meerderheid niet. Bij het zoeken naar onderdak was er veel hulp. Slapen in een bed bij een Twents gezin was een aanbod dat niet alle veenarbeiders aandurfden. Zo'n dertig van hen sliepen liever in een oude landbouwschuur, waar ze 's mor-

gens koffie en brood kregen van solidaire arbeidersvrouwen. Een slaapkamer, een ledikant, een handdoek, een wasbak met een kraan waren voor de meesten onbekend. 'Nee, 't leek ons zo vrumd, wij sloapen liever in 'n schure.'
In Hengelo sprak Binne Herder voor een barstensvolle zaal woorden waarover de nodige deining ontstond. 'Als de Nederlandse regering niets anders kan doen dan politietroepen sturen in plaats van echt passende hulp, dan gaan wij ons in Zuidoost-Drenthe afscheiden van Nederland en ons aansluiten bij het revolutionaire Duitsland. Dan roepen we de Rode Troepen te hulp die nu al met hun tanks in Meppen zijn.' Van enige steun uit Duitsland is echter niets gebleken, maar de autoriteiten waren er wel degelijk voor bevreesd. In de nacht van 27 maart werd een grote politiemacht vergeefs naar Emmer-Erfscheidenveen gedirigeerd. Het gerucht ging dat er wapens zouden worden uitgedeeld, die vanuit Duitsland zouden zijn binnengesmokkeld.
De tocht naar Twente baatte niet, solidariteitsstakingen bleven uit.

HETZE

Begin april moesten de sociaaldemocraten erkennen dat het Revolutionair Comité zich meester had gemaakt van de leiding van de demonstraties van de werkloze veenarbeiders. Het leidde er toe dat het Comité verdacht werd gemaakt in het dagblad *Het Volk*. Van diverse leden van het Comité werd ten onrechte beweerd dat ze geen veenarbeiders waren. Namen werden genoemd van personen die geenszins deel uitmaakten van het Comité. Jo Benus werd verward met een ex-SDAP-lid dat frauduleus zou hebben gehandeld en de partij was uitgezet. Een reactie van voorzitter Binne Herder, een oud-veenarbeider die timmerman was geworden, waarin een en ander werd gecorrigeerd, werd echter niet door het blad geplaatst, maar wel door de communistische krant *De Tribune*. Opvallend is dat drie dagen na publicatie in *Het Volk* een rapport van de Centrale Inlichtingendienst precies dezelfde foutieve beschuldigingen uitte.
Ook het NVV deed een duit in het zakje door een pamflet te verspreiden dat er hard moest worden opgetreden tegen de stakers die verantwoordelijk waren voor de vele turfbranden. De oproep werd beantwoord door het Revolutionair Comité, die deze eis op zich ondersteunde. Maar waar waren de arbeiders die hiervoor waren gearresteerd? Volgens het Comité waren de werkelijke brandstichters juist de sociaaldemocraten. Zij waren het namelijk die de staking probeerden te breken door verdeeldheid te zaaien en akkoord te gaan met overeenkomsten die nadelig waren voor de arbeiders.

STAKING OPGEHEVEN

In de nacht van 9 op 10 april 1921 ontstond een veenbrand van een catastrofale omvang mede door het stormachtige weer. Tal van bewoners zagen hun bezittingen in rook opgaan. De brand vormde een keerpunt in het verloop van de staking. De hoop op een algemene staking vervloog. Grote demonstraties werden niet meer gehouden. In afwachting van loononderhandelingen werd het werk in het zuidelijk deel van de gemeente Emmen voorlopig hervat. Eind april werd daar overeenstemming bereikt over het loon dat zeventig procent bedroeg van het loon in 1920. In het noordelijk deel van Emmen werd onder aanvoering van het Revolutionair Comité echter doorgestaakt, maar geconfronteerd met uithongering verloor de staking haar elan.

De samenwerking tussen communisten en anarchisten ging scheuren vertonen. Op een bijeenkomst in Emmer-Compascuum viel Anton Constandse de communisten aan over de repressie in Rusland. Hij weersprak ook de opvatting van de communist Brommert om door te staken tot negentig procent van het loon in 1920 was bevochten. Constandse verwierp deze politiek omdat het inwilligen van deze looneis slechts voor een beperkte groep arbeiders zou kunnen gelden. Dit betekende verraad aan de veenarbeiders voor wie er geen werk meer zou zijn. Zijn oproep was doorstaken, blijven ageren en rebelleren met alle middelen.
Deze aanval dreef een wig in het stakersfront. De communisten verlegden het accent naar de loonkwestie, terwijl de vrije socialisten bleven vasthouden aan een politieke staking met een revolutionaire strekking. Omdat overeenstemming uit bleef, verlieten de vrije socialisten kort daarop het stakingscomité. Uiteindelijk gingen de veenarbeiders in Emmer-Compascuum en omgeving voor vijfenzeventig procent van het loon van 1920 in de loop van mei weer aan de slag.

BRONNEN
J. Bos, Sociale strijd in het veengebied tot 1940, in: M.A.W. Gerding e.a. (red.), *Geschiedenis van Emmen en Zuidoost-Drenthe*, Meppel 1989;
Harmen van Houten, *Anarchisme in Drenthe*, Baarn 1985;
Rapport betreffende de toestand in de Veenkoloniën in Drenthe, Ministerie van Justitie, geheim chronologisch archief oktober 1918 t/m december 1939, exhibitum 15-4-1921, nr. 162 geheim, afdeling 2a, Algemeen Rijksarchief, Den Haag;
Diverse nummers van *De Arbeider*, *De Tribune* en *Het Volk.*

Vrij-socialistische groep Emmer-Compascuuum 1926. Bovenste rij, vierde van links met hoed Anton Constandse. (Coll. MS)

FRANS OPROER

De beweging van de Gele Hesjes en de lessen van de geschiedenis

Thom Holterman

'Alle sociale bewegingen sinds de Middeleeuwen zijn het onderwerp geweest van een intense strijd tussen het dominante en het gedomineerde, tussen de overheersers en de overheersten. Daarbij werd in Frankrijk het woord "jacquerie" gebruikt om de opstanden te beschrijven van de boeren, die door de elites "jacques" werden genoemd. In deze term kwam iets verachtelijks tot uitdrukking die wees op het zich gedragen als "een plompe en domme boer".' Aldus de Franse kritische historicus Gérard Noiriel, hoogleraar aan een Parijse universiteit, die zich vooral bezighoudt met sociale geschiedenis, immigratieproblematiek en machtsrelaties in de negentiende en twintigste eeuw. Die geschiedenis beschreef hij recent nog in zijn boek Histoire populaire de la France *(2018). Hij wijst erop dat de term 'jacquerie' vandaag de dag met name wordt gebruikt door (extreem) rechtse figuren in uiteraard rechtse, dat wil zeggen door enkele miljardairs beheerste media (zoals* Le Figaro *en bepaalde Franse televisiekanalen). Het artikel van Noiriel is vertaald en bewerkt door Thom Holterman.*

BOERENOPSTANDEN EN ANTI-FISCALE STRIJD

De eerste grote sociale beweging die de naam 'jacquerie' kreeg, deed zich voor in het midden van de veertiende eeuw, toen de boeren van het Ile de France in opstand kwamen tegen hun heren. De belangrijkste bron voor deze term is de historicus van de rijken in die tijd, Jean Froissart. Hij gaf rond 1360 met 'jacquerie' een ongunstige betekenis aan de boerenopstanden. Daarmee bracht hij een klasse-minachting tot uitdrukking. Dit noemt Noiriel 'een constante in de geschiedenis van volksbewegingen'.
Hij voegt daar aan toe: 'De commentatoren die het woord 'jacquerie' gebruiken om te verwijzen naar de beweging van de Gele Hesjes willen een onbetwistbaar feit benadrukken, namelijk het spontane en ongeorganiseerde karakter van dit sociale conflict. Ook al is dit woord ongepast, het is waar dat alle grote volksopstanden die elkaar in de loop der tijd hebben opgevolgd toch gemeenschappelijke punten kennen. Op basis van de vele berichten in de media over de Gele Hesjes heb ik verschillende elementen genoteerd die deze constante illustreren'. […] 'Het belangrijkste punt bij de Gele Hesjes betreft het oorspronkelijke doel van de claims: de afwijzing van de nieuwe brandstofbelastingen. De anti-fiscale strijd heeft een zeer belangrijke rol gespeeld in de volksgeschiedenis van Frankrijk. Het is dan ook niet verwonderlijk dat de beweging van de Gele Hesjes werd ingegeven door de weigering van nieuwe brandstofbelastingen. Deze vorm van anti-fiscale strijd bereikt altijd een kookpunt wanneer de mensen het gevoel hebben dat ze moesten betalen zonder er iets voor terug te krijgen. Onder het Ancien Régime werd bijvoorbeeld de weigering van de tienden [tiendrecht; een afdracht aan kerk of heer, in geld of goederen (deel van de oogst); in de achtste eeuw ook ingevoerd als 'sociale belasting'] vaak in verband gebracht met het in diskrediet brengen van priesters die hun religieuze missie niet meer volbrachten. Ook waren het regelmatig de heren die de boeren niet langer bescherming boden, waarna de boeren weigerden nieuwe aanslagen te betalen. Het is dan ook geen toeval dat de beweging van de Gele Hesjes vooral aanhang kreeg in regio's waar de afbraak van de openbare diensten (post, medische zorg, onderwijs, openbaar vervoer) het duidelijkst zichtbaar is. Het wijdverbreide gevoel dat belastingen worden gebruikt om een kleine kaste van de ultra-rijken te verrijken, voedt een diep gevoel van onrechtvaardigheid in de arbeidersklasse.'
Hier is dus het verband tussen de beweging van de Gele Hesjes en klassenstrijd te ontwaren. Daarmee staan de Gele Hesjes dus ook ver af van (extreem) rechts en (neo)fascisme, want die stromingen stellen zich vijandig op tegenover klassenstrijd.

NIEUWE COMMUNICATIE-TECHNOLOGIEËN

'Deze economische factoren vormen de belangrijkste oorzaken van de beweging. Toch moeten we voorkomen dat de aspiraties van de mensen worden gereduceerd tot louter materiële claims', meent Noiriel. Want, zo zegt hij: 'De Gele Hesjes roepen wel in koor: "Ik heb fiscale pijn", maar in plaats daarvan kunnen zij ook roepen: "Ik heb overal pijn". Want het valt natuurlijk niet te ontkennen dat het absoluut noodzakelijk is economische kwesties naar voren te brengen, omdat die een doorslaggevende rol spelen in het dagelijks leven van de gedomineerde klassen. Toch volstaat het naar de getuigenissen van de Gele Hesjes te luisteren om te horen hoe vaak hun uitspraken een *algemeen* onbehagen uitdrukken. In een van de reportages die BFM-TV op 17 november [2018] heeft uitgezonden, wilde de journalist absoluut dat de geïnterviewde zei dat hij tegen belastingen vocht, maar deze activist bleef herhalen: "we zijn er ziek van", "alles zit ons tot hier".'
'Overal pijn hebben' betekent ook gekrenkt zijn in je waardigheid. 'Daarom keert in de grote volksstrijd bijna altijd weer de veroordeling van de minachting door de machtigen terug. En de beweging van de Gele Hesjes heeft deze regel alleen maar bevestigd. Er zijn veel commentaren geweest die een gevoel van vernedering uitdrukken, wat de sterke wrok tegen Emmanuel Macron aanwakkert.' '"Voor hem zijn we gewoon een hoop stront," kan men horen. De president van de republiek ziet dus het etnocentrisme van de klasse dat ik (Noiriel) in mijn boek heb geanalyseerd, als een boemerang terugkomen.'

Hoewel er overeenkomsten zijn tussen de verschillende sociale strijdbewegingen, zijn er ook verschillen. Noiriel behandelt er enkele waarbij hij het kenmerkende verschil beschrijft tussen heden en verleden. Dat verschil is sterk gekoppeld aan de gebruikte middelen om de acties te coördineren. 'Het waren niet de politieke en vakbondsorganisaties die het met eigen middelen voor elkaar hebben gekregen, maar de "sociale netwerken". Nieuwe communicatie-technologieën maken het dus mogelijk om de verbinding te herstellen met oude vormen van "directe actie", maar dan wel op een veel bredere schaal, omdat ze mensen die elkaar niet kennen met elkaar verbinden. Facebook, twitter en

smartphones verspreiden onmiddellijk berichten (sms) en vervangen de schriftelijke correspondentie, met inbegrip van folders en de activistische pers, die tot nu toe het belangrijkste middel waren voor organisaties om collectieve actie te coördineren; het onmiddellijke karakter van de uitwisselingen herstelt gedeeltelijk de spontaniteit van face-to-face interacties uit het verleden'.

Noiriel wijst daarbij ook op de rol die journalisten in het geheel spelen. 'Echter, sociale netwerken alleen hadden nooit zo'n grote invloed kunnen hebben op de Gele Hesjesbeweging. Journalisten belichten deze "sociale netwerken" voortdurend om de rol te maskeren die de journalisten zelf spelen bij het vormgeven van de publieke actie. Meer bepaald is het de complementariteit tussen sociale netwerken en continue nieuwskanalen die deze beweging van meet af aan haar nationale dimensie heeft gegeven. De popularisering ervan is grotendeels het resultaat van de intense "propaganda" die de afgelopen dagen door de reguliere media werd georkestreerd. Vertrekkend vanuit de basis, eerst verspreid binnen kleine netwerken via Facebook, werd het evenement onmiddellijk opgepikt door de grote media die het belang ervan aankondigden nog voordat het plaatsvond. De actiedag van 17 november 2018 werd door de doorlopende nieuwszenders vanaf het begin gevolgd, minuut na minuut, "live" (een term die nu een equivalent is geworden van communicatie op afstand van gebeurtenissen die zich voordoen). Journalisten die vandaag de dag populisme (in de ware zin van het woord) belichamen, zoals Eric Brunet, die zowel op BFM-TV als RMC actief is, hebben niet geaarzeld om in het openbaar een geel hesje te dragen en zijn zo de zelfbenoemde woordvoerder van de mensen in de strijd. Daarom presenteerde het kanaal dit sociale conflict als een "ongekende beweging van de zwijgende meerderheid".'
Noiriel stelt een stap verder te gaan en legt de volgende vraag voor: 'Een van de kwesties die nog niemand heeft aangeroerd over de Gele Hesjes is deze: waarom zijn er nu privé-mediakanalen, die in handen zijn van een handvol miljardairs, die dit soort volksbewegingen aanmoedigen?
De vergelijking met voorgaande eeuwen leidt tot een voor de hand liggende conclusie. We leven in een veel vredelievender wereld dan in het verleden. Hoewel tijdens de Gele Hesjes-dagen enkele mensen de dood vonden, werden ze niet door de politie doodgeschoten [inmiddels stierf één persoon door politiegranaatscherven]. Het was merendeels het gevolg van ongelukken veroorzaakt door de conflicten tussen de blokkerende en de geblokkeerde mensen.'
'Deze pacificatie van de machtsverhoudingen stelt de dominante media in staat om het register van geweld veilig te gebruiken om de emoties van hun publiek te mobiliseren. Want de belangrijkste reden voor hun steun aan de beweging is niet politiek maar economisch: namelijk publiek te genereren door een show te tonen. Vroeg in de ochtend meldde BFM-TV 'incidenten' en hamerde vervolgens herhaaldelijk op het drama van de vrouw die door een automobilist werd verpletterd, die weigerde te worden geblokkeerd. Een bijkomend voordeel voor deze kanalen, die vaak worden bekritiseerd vanwege hun obsessie met diverse feiten, misdaden en moraal: door de beweging van Gele Hesjes te steunen, wilden ze laten zien dat ze op geen enkele manier "sociale" kwesties verwaarloosden.'

VOLKSBURGERSCHAP

'Naast deze economische kwesties heeft de heersende klasse er uiteraard belang bij om een beweging te bevorderen die wordt voorgesteld als vijandig tegenover vakbonden en partijen. […] Maar: Deze weigering om op de politiek terug te vallen, kan echter ook worden gezien als een voortzetting van de strijd, die de arbeidersklasse sinds de Franse Revolutie heeft gevoerd om een concept van burgerschap op basis van directe actie te verdedigen. De Gele Hesjes, die de wegen blokkeren door elke vorm van herstel van politieke partijen te weigeren, plaatsen zich op die manier enigszins in de traditie van de Sansculottes in 1792-93, de burgerstrijders in februari 1848, de communards in 1871 en de anarcho-syndicalisten van de Belle Epoque.'

Het is altijd de uitvoering van dit volksburgerschap dat het mogelijk heeft gemaakt dat er in de openbare ruimte woordvoerders opduiken, die sociaal voorbestemd waren om in de schaduw te blijven. De beweging van de Gele Hesjes heeft geleid tot de opkomst van een groot aantal van dergelijke woordvoerders. Opvallend is de diversiteit van hun profiel en in het bijzonder het grote aantal vrouwen, terwijl voorheen de functie van woordvoerder het vaakst voorbehouden was aan mannen. Het gemak waarmee deze volksleiders zich nu voor de camera's kunnen uitdrukken is een gevolg van een tweeledige democratisering: de verhoging van het schoolniveau en het doordringen van audiovisuele communicatietechnieken in alle segmenten van de samenleving. Deze bekwaamheid wordt vandaag de dag volledig ontkend door de elites; dit versterkt het gevoel van "geminacht te worden" onder de mensen. Hoewel de werknemers nog steeds twintig procent van de beroepsbevolking uitmaken, is geen van hen vandaag de dag aanwezig

in de (Franse) Kamer van Afgevaardigden. Men moet deze massale discriminatie in gedachten houden om te begrijpen hoezeer het volk de politiek van politici afwijst.' Daar zit ook een addertje onder het gras, want je moet eens opletten hoe de media weglopen met deze woordvoerdersopstelling:
'Dit soort analyses raakt zelfs niet eens de "professionals van het openbare woord", dat wil zeggen de journalisten van de ononderbroken nieuwszenders. Zij zenden bijvoorbeeld in de vorm van een "cirkel" de verklaringen van de betogers uit, verklaringen die bevestigen dat ze weigeren om "opgeëist" te worden door de vakbonden en partijen. Daarmee zetten die "professionals" (de journalisten dus) hun *eigen* strijd voort om bemiddelende instanties te verwijderen waarmee zij zich vestigen als de legitieme woordvoerders van de volksbewegingen. Maar tegelijk steunen zij in die zin het liberale beleid van Emmanuel Macron, dat er ook op gericht is de collectieve structuren die de arbeidersklassen in de loop van de tijd hebben ontwikkeld in diskrediet te brengen.' […]
'De geschiedenis toont echter aan dat een volksstrijd nooit helemaal tevergeefs is, zelfs niet wanneer deze wordt onderdrukt. De beweging van de Gele Hesjes plaatst vakbonden en linkse partijen voor hun verantwoordelijkheid. Hoe kunnen die zich aanpassen aan de nieuwe realiteit van de "publieke democratie" om ervoor te zorgen dat dit soort sociale conflicten – die zich naar verwachting vaker zullen voordoen – worden geïntegreerd in een bredere strijd tegen ongelijkheid en uitbuiting? Dit is een van de belangrijkste vragen die zij zullen moeten beantwoorden,' aldus Gérard Noiriel.*

*Gérard Noiriel vertaald en bewerkt door Thom Holterman. De tekst van Noiriel is integraal op internet te lezen; zie:
https://noiriel.wordpress.com/2018/11/21/les-gilets-jaunes-et-les-lecons-de-lhistoire/

ORGANISEREN BUITEN DE STAAT OM

Verklaringen van de Gele Hesjes*

Thom Holterman

De Franse beweging van de Gele Hesjes is jong. Half november 2019 werd haar eerste verjaardag gevierd. De beweging verspreidde zich als een lopend vuurtje door Europa en verder… Wat ze voorstaan blijkt uit verschillende verklaringen en oproepen. Wat ze doen komt in de burgerlijke media vooral tot uitdrukking als er rellen uitbreken, zodat er des te meer de nadruk op Gele Hesjes = gewelddadigheid gelegd kan worden. Zo hopen machthebbers een afkeer jegens hen te kweken. Als gewelddadigheid een handelsmerk is, dan is het dat wel van staten en regeringen, want die hebben de machtsmiddelen om op de meest gruwelijke wijze in het klein en in het groot geweld toe te passen – zie op sociale media de door de politie toegetakelde vreedzame demonstranten, zie ook de derde-wereldoorlog-achtige beelden van het Midden-Oosten. Ondanks de hetze, is de beweging een nieuw fenomeen. Anarchisten voelen zich ongetwijfeld uitgedaagd en betrokken bij zo'n beweging die buiten de politieke partijen en andere gevestigde instituties (vakbonden) is ontstaan.
Iemand van de uitgeverij van Le Monde libertaire *heeft de standpunten van de leden van de Franse Fédération Anarchisten (FA) over de Gele Hesjes verzameld. De verschillende antwoorden zijn gebundeld in het boek* De Gele Hesjes: de gezichtspunten van anarchisten *(Uitgeverij Le Monde libertaire, Parijs, november 2019, 296 blz.).[1] Het gaat om vragen als: waarom is er een verscheidenheid van interpretaties binnen de FA? Omwenteling of revolutie? Voor of tegen? Hoe verklaar je dat sommige anarchisten eraan deelnemen en dat anderen dat afwijzen? Dit boek nodigt ons uit om de beweging van de Gele Hesjes ter discussie te stellen, en ons tegelijk verdiepen in het libertaire denken. Dit ter informatie over de achtergrond van dat boek. Ik bewandel een andere weg, namelijk door te kijken naar de verschillende* Verklaringen *die de beweging van de Gele Hesjes heeft uitgegeven. Die laten zien hoe deze beweging in de buurt van een aantal anarchistische constanten komt.*

ASSEMBLÉE VAN ASSEMBLÉES

De basisorganisatie van de Gele Hesjes wordt gevormd door assemblées (volksvergaderingen), zoals die spontaan ontstonden op rotondes en kruispunten van Franse wegen. (Je zou dat 'rotondedemocratie' kunnen noemen). Het is een horizontale netwerkconstructie. Regionaal en nationaal worden bijeenkomsten georganiseerd in de vorm van assemblées van assemblées. Het vinden van een zaal voor zo'n bijeenkomst levert soms problemen op, zoals onlangs ook in Caen. De lokale initiatiefgroep *Rouen dans la rue* berichtte daar op 2 januari over. Voor een algemene vergadering van Gele Hesjes (vierhonderd personen) in de Franse stad Caen, werden zij met open armen ontvangen in een door migranten gekraakt pand. Het gejuich was niet van de lucht: 'De staat laat onze algemene vergaderingen niet

*Dit is een bewerking van een eerdere publicatie van Thom Holterman op de site 'Libertaire orde': https://libertaireorde.wordpress.com/2019/01/06/zich-organiseren-buiten-de-staat-om-van-zapatisten-tot-gele-hesjes/

toe, dus zijn het de migranten die ons hier welkom heten.'
Ideeën die de Gele Hesjes voorstaan zijn te vinden in verschillende *Verklaringen*, zoals twee vanuit Commercy (2 en 29 december 2018) en één vanuit Saint Nazaire (7 april 2019). De laatste verklaring maakt duidelijk dat men ondanks de repressieve escalatie door de regering Macron, van geen wijken weet.
Hieronder een aantal paragrafen uit de inhoud van de *Verklaringen*.

Eerste Verklaring van de Gele Hesjes van Commercy voor het overal oprichten van volksvergaderingen, 2 december 2018 [2]
Sinds bijna twee weken brengt de beweging van de Gele Hesjes overal in Frankrijk personen, meestal voor het eerst, bij honderdduizenden in de straten. De prijs van de brandstof was de druppel diesel die het terrein in vuur en vlam zette. Het leed, de kotsmisselijke toestand en de onrechtvaardigheid waren nog nooit zo wijd verspreid. In het hele land organiseren honderden lokale groepen zich nu onderling, telkens op een hele wijze.
Hier in Commercy, in het Franse departement Meuse, werken we vanaf het begin met dagelijkse volksvergaderingen. Daar neemt iedereen op gelijke voet aan deel. We hebben blokkades van de toegangswegen van de stad georganiseerd en filetblokkades bij tankstations gehouden. Tegelijkertijd hebben we op het plein in het centrum een blokhut neergezet. We komen er dagelijks samen om ons te organiseren en te beslissen over komende acties. Ook gaan we met iedereen in dialoog en ontvangen we de vrouwen en mannen die de beweging draaiende houden. We organiseren ook 'solidaire soepen', om samen bij een kop soep een goed moment te hebben en om met elkaar kennis te maken. Dit in alle gelijkheid.

En kijk nu, de regering, en sommigen in de beweging, stellen ons voor om per regio vertegenwoordigers aan te stellen! Dat wil zeggen, een aantal personen zouden de enige 'gesprekspartner' moeten worden voor publieke instanties en overheden. Zij zouden de vertegenwoordigers van de diversiteit moeten zijn. Maar wij willen geen 'vertegenwoordigers', die uiteindelijk in onze plaats zullen preken! Waar is dat goed voor? In Commercy heeft een tijdelijke afvaardiging de subprefect ontmoet, in de grote steden hebben andere afvaardigingen de prefect zelf ontmoet. Die afvaardigingen brengen onze woede en onze eisen NU al te berde. Ze weten NU al dat we vastbesloten zijn dat we af willen van die gehate president, die afschuwelijke regering en dat verrotte systeem dat ze belichamen!
En dat is net wat de regering zo bang maakt! Want ze weet dat als ze begint toe te geven op het gebied van de belastingen en de brandstof, ze ook zal moeten terugkrabbelen op het gebied van de pensioenen, de werklozen, het ambtenarenstatuut en al de rest. Ze weet ook *heel goed* dat ze daarmee het risico loopt *een algemene beweging tegen het systeem* aan te wakkeren! […]

Het is de koopkracht ver voorbij, die de Gele Hesjes overal in al haar vormen opeisen! Die zaak, dat is de macht van het volk, door het volk, voor het volk. Dat is een nieuw systeem waar 'zij die niets zijn' (uitspraak Macron) zoals ze ons misprijzend noemen, de macht weer overnemen van al wie er in zwelgt, van de leiders en van de geldmachten. Dat is gelijkheid. Dat is rechtvaardigheid. Dat is vrijheid. Dat is wat we willen! En het komt van de basis! […]

Vanuit Commercy roepen we dus op om overal in Frankrijk volksraden op te richten die als algemene en regelmatige vergaderingen kunnen dienen. Plekken waar het vrije klinkt, waar men zich durft uit te drukken, durft te oefenen, en elkaar wederzijds kan helpen. Als er al vertegenwoordigers moeten zijn, dan is dat op het niveau van elke lokale volksraad van Gele Hesjes, zo dicht mogelijk bij het woord van het volk. Dit met dwingende, te herroepen opdrachten en beurtelings, transparant, en in vertrouwen.
We roepen de honderden groepen Gele Hesjes ook op net als in Commercy een blokhut neer te zetten, of een 'volkshuis' zoals in Saint-Nazaire. Kortom, een plaats voor samenkomst en organisatie! En dat men onderling afspraken maakt, op lokaal en departementaal niveau, in alle gelijkheid! Op die manier zullen we winnen. Zij daarboven zijn zelfbestuur niet gewend. En dat maakt hen erg bang.
We laten ons niet regeren. We laten ons niet verdelen. Neen tegen de vertegenwoordigers en de zelfverklaarde woordvoerders! We nemen de macht over ons leven weer over! Leve de Gele Hesjes in hun diversiteit!

Tweede Verklaring van de Gele Hesjes van Commercy 29 december 2018
Het is al lang geleden dat een strijd zo lang is gevoerd, zo lang heeft geduurd, zo ondersteund is, en zo bemoedigend is! Bemoedigend omdat we allemaal leren elkaar in onze diversiteit te respecteren, te begrijpen en te waarderen. Verbindingen zijn gesmeed. De werkwijzen zijn getest. En dat kunnen ze ons niet meer afnemen. Bemoedigend is ook dat we niet langer verdeeld zijn ten opzichte van onze tegenstanders. We weten dat onze echte vijanden de weinig talrijke bezitters zijn van immense rijkdom, die ze niet delen: de 500 rijkste mensen in Frankrijk hebben hun rijkdom sinds de financiële crisis van 2008 verdrievoudigd tot 650 miljard euro! Belastingen en sociale giften aan de grootste bedrijven bedragen ook enkele honderden miljarden per jaar. Dit is onduldbaar!
Tot slot was het bemoedigend, omdat we begrepen dat we onszelf konden vertegenwoordigen, zonder een buffer tussen de machtigen en de mensen, zonder partijen die ideeën in hun eigen voordeel kanaliseren, zonder intermediaire instanties die meer bedoeld zijn om schokken op te vangen, om het systeem te oliën, in plaats van om onszelf te verdedigen.

Vandaag betreuren we de slachtoffers van de repressie, enkele doden en tientallen ernstig gewonden. Vervloekt zijn degenen die dit lieten gebeuren, maar als ze maar weten dat onze vastberadenheid intact is! Daarom moeten we doorgaan, het is van vitaal belang. We moeten deze eerste resultaten versterken, zonder haast, zonder ons uit te putten, maar ook zonder ons te laten ontmoedigen. Laten we de tijd nemen, denk evenveel na als wij. We roepen dan ook iedereen op die deze woede deelt en behoefte aan verandering heeft, om trots hun gele vest te blijven dragen en het zonder angst aan te trekken.
We moeten nu overal samenkomen, op een sociaal, humaan niveau burgerbijeenkomsten organiseren, waar spreken en luisteren voorop staan. Vergaderingen waarin, net als in Commercy, elke be-

slissing collectief wordt genomen, waarbij afgevaardigden worden aangesteld om de beslissingen uit te voeren en 'op muziek' te zetten. Niet andersom! Niet zoals in het huidige systeem. Deze bijeenkomsten zullen onze egalitaire, sociale en ecologische volkseisen uitdragen.
[…]
Sommigen roepen zich uit tot nationale vertegenwoordigers of stellen lijsten op voor toekomstige verkiezingen. Wij denken dat dit niet de juiste weg is. Iedereen voelt aan en is van mening dat ons woord dan in dit doolhof verloren zal gaan, of misbruikt zal worden zoals in het huidige systeem. We herhalen hier nogmaals de absolute noodzaak om niemand toe te staan beslag te leggen op onze woorden.

[In Commercy werd op 18 en 19 januari 2020 een bijeenkomst gehouden van 'Vrije Gemeenten en Municipalistische initiatieven', zo meldt de site *Globalinfo*; zie de link: https://www.globalinfo/Nieuws/frankrijk-bijeenkomst-van-de-commune-van-communes?]

Derde Verklaring van de Gele Hesjes van Saint Nazaire, 7 april 2019 (als vervolg op de verklaring van Commercy).[3]
De Assemblée van assemblées van Gele Hesjes, in vergadering bijeen te Saint Nazaire, 7 april 2019, stelt:
Ondanks de repressieve escalatie door de regering, de opeenstapeling van wetten die alle levensomstandigheden verergeren, die rechten en vrijheden vernietigen, begint de beweging om het door Macron belichaamde systeem te veranderen, wortel te schieten. De enige reactie van de regering op de beweging van de Gele Hesjes en andere strijdende bewegingen, is paniek, waarop zij een autoritaire koers in gang zette. Al vijf maanden lang zijn we overal in Frankrijk, op rotondes, op parkeerplaatsen, op pleinen, op tolwegen, bij demonstraties en in onze vergaderingen, blijven debatteren en strijden tegen alle vormen van ongelijkheid en onrechtvaardigheid en vóór solidariteit en waardigheid.
[...] Wij eisen een algemene verhoging van de lonen, de pensioenen en van de sociale minima. Ook eisen we openbare diensten voor iedereen. Onze solidariteit in de strijd gaat vooral naar de negen miljoen mensen die onder de armoedegrens leven. Bewust van de ecologische noodsituatie, verklaren wij: einde van de wereld, einde van de maand, dezelfde logica, dezelfde strijd.
Geconfronteerd met de maskerade van grote debatten, geconfronteerd met een niet-representatieve regering die een bevoorrechte minderheid bedient, voeren we nieuwe vormen van directe democratie in. Concreet betekent dit dat we erkennen dat de Assemblées van de assemblées voorstellen van lokale assemblées kunnen ontvangen, en dat we richtlijnen kunnen uitvaardigen zoals de eerste Assemblée van assemblées van Commercy. Deze modellen worden vervolgens systematisch voorgelegd aan lokale groepen. De Assemblée van assemblées bevestigt opnieuw haar onafhankelijkheid van politieke partijen en vakbonden en dat zij geen enkele zelfbenoemde leider erkent. […]

De Assemblée van assemblées roept op tot uitbreiding en versterking van bestaande en nieuwe soevereine volksvergaderingen. Wij doen een beroep op alle Gele Hesjes om deze oproep en de conclusies van de werkzaamheden van onze vergadering te verspreiden. De resultaten van de werkzaamheden in de plenaire vergadering zullen worden meegenomen in de acties en overwegingen van de vergaderingen. […] Wij nodigen iedereen die een einde wil maken aan de monopolisering van het leven, uit om de strijd met het huidige systeem aan te gaan. Om zo samen, met alle noodzakelijke middelen, een nieuwe sociale, ecologische en volksbeweging te creëren. De toename van de huidige strijd sterkt ons in ons streven naar eenheid van handelen. Kijk niet naar ons, maar sluit je bij ons aan.
LEVE DE MACHT VAN HET VOLK, DOOR HET VOLK, VOOR HET VOLK!

NOTEN
(1) Monica Jornet, *Les Gilets Jaunes: Points de Vue Anarchistes*, Éditions du Monde libertaire, Paris, (november) 2019, 296 blz. (2) https://libertaireorde.wordpress.com/2018/12/09/de-gele-hesjes-en-de-lessen-van-de-geschiedenis/ Hierin zijn opgenomen de twee verklaringen van Commercy (1ste : 2 december 2018; 2de: 29 december 2018); https://libertaireorde.wordpress.com/2019/01/06/zich-organiseren-buiten-de-staat-om-van-zapatisten-tot-gele-hesjes/ (3) Derde Verklaring, 5-7 april 2019 assemblées locales, verenigd in Saint-Nazaire (à la de la première assemblée de Commercy); https://aglillegj.noblogs.org/post/category/coordination/

GA IN DE WEG STAAN!

Als mijn geest vrij is
ben ik vrij

Herinner mij daaraan
als ik woordeloos ben

Zeg me wat ik heb gezegd
Ga in de weg staan

van het zwijgen toedoen
Zodat de stilte wordt geslecht

Want het zou eens kunnen
dat ik het zelf niet door heb

Dat het is gebeurd
Mijn gedachten zijn geknecht

Zomaar verloren geraakt
Zonder strijd

Vrijheid moet worden bevochten
Overal
Altijd.

Joke Kaviaar
Uit: *Vuile wapens, schone handen*
Amsterdam 2016

ER MOET IETS GEBEUREN!

De Provo-beweging door de ogen van een deelnemer

Hans Metz

De jaren zestig blijven boeien. Onlangs verscheen alweer een boek over die periode: Kantelaars van de sixties *van Patrick Bakkenes. Het zijn twaalf interviews met de persoonlijke belevenissen van bekende figuren uit die tijd. Niet alleen politieke figuren, maar met name personen uit de culturele wereld die op een of andere manier hebben bijgedragen aan het doorbreken van de starre verhoudingen destijds.*
Mijn jaren zestig beginnen eind 1960, als ik me als vijftienjarige aanmeld als lid van de PSP (Pacifistisch Socialistische Partij, in 1988 opgegaan in GroenLinks). Ik las het PSP-blad Bevrijding *bij mijn opa die erop geabonneerd was en het sprak me aan. Die opa was in zijn jonge jaren actief in de vakbeweging, en kon enthousiast vertellen over die keer – nog voor de Eerste Wereldoorlog - dat hij de legendarische Domela Nieuwenhuis had horen spreken. Mijn eerste politieke scholing kreeg ik van Jo Hoepelman, een krachtig en sarcastisch PSP-politicus, die ook in Utrecht woonde en waar ik kind aan huis was. Daar heb ik veel aan gehad.*

BAN DE BOM

Het grote politieke onderwerp in die jaren was de wapenwedloop tussen Oost en West. Op veel plekken in West-Europa werd tegen de atoombewapening gedemonstreerd. Het meest massaal was dat in Engeland, de Aldermaston-marsen. Aldermaston is een stadje zeventig kilometer ten westen van Londen, waar kernwapens zouden zijn opgeslagen. Vanaf daar werd in meerdere dagen naar Londen gelopen. Begin jaren zestig deed ik er een paar keer aan mee. We overnachtten onderweg in grote tenten. Ondanks de serieuze aanleiding was het een vrolijke sfeer. We riepen leuzen en zongen liedjes, en toen we met tienduizenden door Londen liepen, stonden er mensen langs de weg die applaudisseerden. Bij de aankomst op Trafalgar Square was de menigte tot honderdduizend aangegroeid. Een ware happening.

Ook in Nederland waren er anti-atoombom-marsen. De jongeren die daaraan deelnamen, zochten elkaar op. Daar werd Provo min of meer geboren. Roel van Duyn en anderen die later een rol zouden spelen bij Provo ontmoetten elkaar daar. Roel zat toen in de redactie van het anarchistisch tijdschrift *De Vrije*, maar hij zon op iets nieuws. 'Hans doe je mee?' 'Nou graag!' In 1962 was ik van school gestuurd omdat ik meer deed aan politieke propaganda ('Geen troepen naar Nieuw-Guinea' was toen de leus) dan aan mijn huiswerk. In de jaren daarna had ik naast het avondlyceum allerlei losse baantjes. Begin 1965 trok ik naar Zweden. Ik woonde daar in een anarchistische commune en werkte als bordenwasser. Mijn bijdrage aan het eerste nummer van *Provo* ging over een actie tegen de militaire dienstplicht in Zweden. Toen Provo in juli van dat jaar echt op gang begon te komen in Amsterdam, liftte ik snel naar huis terug. Net op tijd om samen met Roel en met Olaf Stoop te worden gearresteerd bij het verschijnen van het eerste nummer van *Provo*. We hadden in dat nummer een – ludiek bedoelde – herdruk opgenomen van *De practische anarchist*, een oude brochure met antieke bommenrecepten. Daaronder was een piepklein klappertje geplakt – 'waarvan de knal en de geur na de ontploffing voldoende zullen zijn om een onverhoopte bourgeois-lezer tot een overtuigd anarchisties terrorist te maken'. Grappig bedoeld, maar gevoel voor humor bestond niet bij de autoriteiten.

FOUTE ORANJE-PRINSEN

Ik heb me wel eens afgevraagd waarom wij als klein opstandig groepje zoveel publiciteit kregen. Daar zijn wel enkele verklaringen voor te geven. Bijvoorbeeld het onhandige optreden van de autoriteiten: de inbeslagname van het eerste nummer vanwege een klappertje. Ander voorbeeld: de arrestatie omdat we met een blanco spandoek op straat liepen. In die tijd moest je in Amsterdam bij een demonstratie je leuzen laten goedkeuren. We wilden demonstreren met 'Sanering politie' en 'Van Hall met vakantie' (Van Hall was de burgemeester). Toen die leuzen verboden werden, gingen we met een blanco spandoek de straat op. We hielden een laken tussen ons in, en liepen daarmee netjes over de stoep. Maar daarmee verstoorden we kennelijk de openbare orde. Dus hup, mee naar het bureau. En dan kwam je weer in de krant. Ook bijzonder zijn de persberichten die de politie uitgaf. Op een vrijdag schreef *De Telegraaf* in chocoladeletters: 'Politie verwacht morgen weer Provo-rel'. Tja, dan gaat iedereen kijken.

Het voorgenomen huwelijk van Beatrix en Claus heeft ons ook erg geholpen. De kroonprinses wilde trouwen met iemand die als officier onder Hitler had gediend. Dat wij ons daar tegen keerden, bracht ons veel goodwill. Dat diezelfde Claus later zo is meegevallen, wisten we toen natuurlijk niet. We hadden een pamflet gemaakt met het cynische opschrift: 'Wie van de drie is de grootste democraat', met daarop de koppen met drie foute Oranje-prinsen: Bernhard, Claus en Carlos. De eerste keer dat we als Provo breed in de publiciteit kwamen, was met dit pamflet. Bij de rondvaart van Beatrix en Claus op 4 juli 1965 door de Amsterdamse grachten wist een van onze mensen, Jan Huib Blans, een aantal van deze pamfletten onder zijn jas vandaan te halen en naar de boot te gooien. Op de foto zie je Beatrix er naar grijpen. Alle kranten meldden het incident.

ROBERT JASPER

In diezelfde lange hete zomer van 1965 sloten we ons aan bij de wekelijkse happenings van 'anti-rook magiër' Robert Jasper Grootveld – iedere zaterdagavond 12 uur op het Spui in Amsterdam. Hoewel hij zelf een verstokt roker was, sprak hij over de rookverslaving. En over de verslaafde consument in het algemeen. Zijn fantastische toespraken eindigden vaak met: 'Er moet wat gebeuren – gebeuren – happening!' Die kreet kwam wonderwel overeen met de manier waarop wij in het leven stonden.
Ik stelde me de vraag hoe het kwam dat we als klein groepje zoveel losmaakten. Een andere reden was: de tijd was er rijp voor. Provo maakt deel uit van het brede jongeren- en studentenprotest van de jaren zestig, zoals de mei '68-opstand in

Parijs, de studentenrevolte in West-Berlijn en andere Duitse steden, de Free Speech Movement die vanuit Berkeley, Californië opkwam. Maar vooral natuurlijk de demonstraties tegen de Amerikaanse oorlog in Vietnam.

VIETNAM EN WITTE FIETSEN

In Nederland ontstonden overal groepen creatieve jongeren met hun eigen gestencilde bladen en happenings. In Arnhem *De Wekker – bericht aan de ingeslapenen,* in Utrecht *Volte,* in Groningen had je *Scandal* en *Desperado*. Soms leken die groepen en bladen in vorm en inhoud op wat wij deden, soms waren ze anders. Dat gold bijvoorbeeld voor de meer kunstzinnige groep 'Ontbijt op Bed' in Maastricht. Ik was die eerste tijd het administratieadres voor *Provo* en kreeg op mijn zolderkamertje in het centrum van Amsterdam spontaan post van bijvoorbeeld Provo Leiden.[1]

Wij behoorden tot de eersten die iets lieten horen tegen de oorlog in Vietnam. In december 1965 stonden we met een groepje te schreeuwen voor het lege gebouw van het Amerikaanse consulaat aan het Museumplein in Amsterdam. Tegenwoordig staat er een hoog hek omheen en is er permanente politiebewaking, zo'n hokje op palen. Maar in die tijd kon je nog gewoon tot de voordeur lopen. Ik ben toen tegen de gevel omhoog geklommen. Ik merkte dat het mooie consulaatsbord boven de ingang maar met een paar ijzerdraadjes vast zat. Met weinig moeite kreeg ik het los. Ik hing mijn jas er overheen en ben naar huis gewandeld. Het bord heb ik nog steeds.

Provo had een reeks 'witte plannen', om allerlei misstanden aan te pakken. Het bekendste is het Witte Fietsenplan, tegen de autoterreur. De overheid moest overal witte fietsen neerzetten, die iedereen gratis kon gebruiken. Een utopisch plan natuurlijk. De enige plek waar het uiteindelijk is verwezenlijkt, is het omheinde gebied van de Hoge Veluwe. Maar iets dat erop lijkt is wel gerealiseerd: tegenwoordig zie je in talloze grote steden van Europa een reeks identieke fietsen staan, die je met een chipkaart voor een luttel bedrag kan gebruiken.

BOUWVAKKERSOPROER

Het hoogtepunt van de rellen in Amsterdam waren de dagen dat het jongeren- en arbeidersprotest samenviel. Er werd gekort op de vakantie-uitkering van bouwvakkers. Bij het protest daartegen viel een dode: Jan Weggelaar. Hij stond vooraan in de demonstratie, daar waar de klappen van de politie vielen. Maar op de voorpagina van *De Telegraaf* de volgende ochtend stond de officiële lezing: Weggelaar was overleden door een hartaanval. Honderden woedende bouwvakkers vielen daarop het Telegraafgebouw aan de Nieuwezijds Voorburgwal aan. De rellen hielden twee dagen aan, waarbij op de Dam en het Damrak met stenen werd gegooid. Tegenwoordig kan dat niet meer: de stenen van het plaveisel zitten met cement aan elkaar.

Drie maanden eerder was het huwelijk van Beatrix en Claus voltrokken. Op de ochtend van 10 maart 1966 hadden wij opgeroepen om 10 uur 's ochtends naar het standbeeld van de Dokwerker van het Jonas Daniël Meijerplein te komen. Toen ik daar die ochtend aankwam wist ik niet wat ik zag – wat een menigte! De politie was ook verrast – onze stoet stapte gemakkelijk over de versperringen heen.

Op het moment suprême ontbrandden een paar rookbommen in de Raadhuisstraat. Daar hadden we de dagen daarvoor hard aan gewerkt: ongeveer gelijke delen kaliumchloride, zwavel en suiker mengen, verpakken in zilverpapier; en laten ontbranden door er een brandende sigaret tegenaan te houden.

Het is duidelijk dat de overheid niet goed wist wat ze met ons aan moest. Een blik knuppelende agenten opentrekken bleek niet te helpen. Integendeel, de publiciteit daarover verhoogde alleen maar onze bekendheid. En de verontwaardiging bij velen nam toe. Vooral de rookbommen tijdens het ko-

ninklijk huwelijk hakten erin. De BVD (Binnenlandse Veiligheidsdienst, voorloper van de AIVD) kreeg daarop opdracht over ons te rapporteren. Het resultaat is het werkstuk *De Provo's, exponent van hedendaags radicalisme onder de jeugd* (inlichtingendiensten.nl/ambtsberichten/838419.pdf), het wordt geciteerd in het boek van Eric Duivenvoorden, *Rebelse jeugd* (2015). In mei 1967 hebben we Provo officieel opgeheven.

GOD, NEDERLAND & ORANJE

De politieke cartoon heeft me altijd geboeid. Met een plaatje kan een misstand in één oogopslag soms beter worden aangekaart, dan met een doorwrocht artikel. Naast het blad *Provo* gaven wij een cartoonblad uit, getiteld *God, Nederland & Oranje*. Onze Provo-cartoonist Willem (pseudoniem van Bernhard Holtrop) was daarin de belangrijkste tekenaar. Het tijdschrift is twee keer in beslag genomen. Beide keren ging het om een tekening van Koningin Juliana. Het koningshuis was in die tijd nog een veel heiliger instituut dan tegenwoordig. Geen negatief woord daarover! Vooral de misstappen van Prins Bernhard werden zorgvuldig uit de publiciteit gehouden, totdat het echt niet meer kon, met het omkoopschandaal rond de Lockheed-vliegtuigfabriek.

Het eerste nummer van *GNO* werd in beslag genomen vanwege een tekening van koningin Juliana achter een peesraam, bordje erbij: *f* 5.200.000, haar toenmalige uitkering. Voor 5,2 miljoen kan je me hebben. Bij *GNO* nr. 5 was een tekening van een van onze andere vaste cartoonisten Pierre, de reden van de inbeslagname. Pierre had Juliana afgebeeld als striptease danseres, met de bekende tekst van Marlene Dietrich: 'Ich bin von Kopf bis Fuss auf Liebe eingestellt', met in plaats van 'Liebe': 'Guldens'. Justitie pakte uit en ik zat, als verantwoordelijk uitgever van het blad, vier weken in voorarrest in het Huis van Bewaring in Amsterdam-Zuid. In die tijd gingen de happenings zaterdagavond op het Spui nog steeds door. Na afloop daarvan werd er geroepen: naar de Amstelveenseweg! Dus zo gebeurde het dat ik in mijn gevangenisbedje om 1 uur 's nachts wakker werd omdat er buiten 'Hans Metz moet vrij!' werd geroepen. Ik kan je verzekeren dat dat je goed doet! Overigens werd ik uiteindelijk veroordeeld tot dezelfde tijd dat ik in voorarrest had gezeten.

VIJFTIG JAAR LATER

Vijftig jaar na Provo, in 2015, verscheen de film *Rebelse stad* van Willy Lindwer. Bij de première in de grote zaal van het filmmuseum Eye in Amsterdam werden wij, de geïnterviewden uit die film, na de vertoning op het podium geroepen en bedankt. Natuurlijk ben je er trots op dat je activiteiten vijftig jaar na dato worden herdacht. Maar tegelijkertijd dacht ik: Provo is nu bijgezet in de geschiedenis en onschadelijk gemaakt. Maar de misstanden die wij destijds aankaartten zijn nog helemaal niet opgelost. En er is zelfs nog een grotere misstand bijgekomen: de door de mens veroorzaakte klimaatverandering die de aarde onbewoonbaar dreigt te maken. Er is nog steeds werk aan de winkel!

NOOT

(1) Jan Pen beheert een website met een indrukwekkende hoeveelheid afgebeelde tijdschriftjes en pamfletten uit de jaren zestig: provo-images.info.

ANTIFASCISME EN DE POLITIEK VAN DE SARDIENTJES IN ITALIË

Peter Zegers

Overal in Europa lijkt het extreem rechtse populisme aan de winnende hand te zijn. Ook in Italië, bakermat van het fascisme, is extreem rechts aan een opmars bezig. Tot voor kort nog deel uitmakend van de regering samen met de protestpartij Movimento 5 Stelle, *is de* Lega *van Matteo Salvini in augustus in de oppositie beland. Salvini had gehoopt dat er nieuwe verkiezingen zouden worden uitgeschreven, maar tot ieders verbazing bleek de* Movimento 5 Stelle *een coalitie aan te willen gaan met de* Partito Democratico. *Dat was een streep door de rekening van Salvini, die gehoopt had dat zijn populariteit hem aan de macht zou hebben gebracht bij de verkiezingen. In de aanloop naar de regionale verkiezingen – die Salvini als een soort referendum over zijn politieke lijn presenteert – ontstond er een nieuwe, niet aan traditionele politieke partijen of vakbonden gelieerde beweging tegen de* Lega *en waar zij voor staat. Zij plaatst zich duidelijk in de traditie van het antifascisme en komt op voor tolerantie en barmhartigheid tegenover immigranten.*

Deze *Sardine* (sardientjes) zijn een recent fenomeen in de Italiaanse politiek. Ze kwamen spontaan op aan de vooravond van de regionale verkiezingen in de regio Emilia Romagna. Op 14 november 2019 riepen namelijk vier dertigers – Roberto Morotti, Mattia Santori, Andrea Garreffa en Giulia Trappoloni – in Bologna op om onder het motto '6000 sardientjes tegen Salvini' (6000 sardine contro Salvini) op de Piazza Maggiore te protesteren tegen de komst van Matteo Salvini, de leider van de extreemrechtse partij *Lega*.
Die avond was Salvini in het Paladozza om er zijn partijgenote Lucia Borgonzoni te ondersteunen. In de campagne werkt de *Lega* samen met de neo-fascistische Fratelli d'Italia en met Forza Italia van Silvio Berlusconi. In de oproep van de vier jongeren – die vooral via de sociale media werd verspreid – stond dat men vooral geen spandoeken of vlaggen moest meenemen, maar een bord in de vorm van een sardientje met een persoonlijke boodschap tegen intolerantie en de haat van extreem rechts. Het sportpaleis Paladozza waar Salvini zijn bijeenkomst hield, biedt ruimte aan 5750 personen, vandaar het getal 6000 in de oproep. Ze wilden laten zien dat de tegenstanders van extreem rechts talrijker zijn dan de aanhangers van dat intolerante en met haat doordrenkte gedachtegoed. De demonstranten zouden zich 'stretti come sardine' moeten opstellen (in het Nederlands wordt dat dan: als haringen in een ton). Er kwamen die avond tussen de twaalf en vijftienduizend mensen op de *flashmob* af.[1]

PARTIZANENLIED

Het voorbeeld in Bologna vond de week nadien navolging in Modena en daarna volgden ook snel andere steden in Italië.
De vier vrienden waren bang dat Emilia Romagna net als eerder Umbrië verloren zou gaan aan het extreem rechtse populisme en de vreemdelingenhaat

van de *Lega*. Ook Umbrië heeft namelijk een lange linkse traditie, maar bij de verkiezingen van 27 oktober 2019 won desondanks de kandidate van rechts, Donatella Tesei van de Lega, met een overweldigende meerderheid, waardoor er een einde kwam aan de jarenlange dominantie van links. Alle eerdere regionale verkiezingen werden ook al door rechts gewonnen (Molise, Friuli Venezia Giulia, Trentino, Abruzzo, Sardegna, Basilicata, Piemonte). Als Emilia Romagna zou vallen, dan zou de zegereeks van rechts blijven voortduren. Salvini kondigde meteen na zijn overwinning in Umbrië aan om ook Emilia Romagna van het 'linkse juk' te zullen bevrijden. Dat zou voor de regerende partijen Partiti Democratico en de Movimento 5 Stelle vrijwel zeker hebben betekend dat er nieuwe verkiezingen zouden moeten worden uitgeschreven. Het was dus een duel geworden tussen de zittende regering van Partito Democratico en Movimento 5 Stelle en de extreem rechtse oppositie onder leiding van Matteo Salvini.

Op Facebook verscheen op 21 november het manifest *Benvenuti in mare aperto* (Welkom op open zee) dat besloot met de tekst van een liedje van Lucio Dalla: 'Het is duidelijk dat het denken vermoeiend is, ook al is het denken stom als een vis. Het is in feite een vis. En omdat een vis moeilijk te stoppen is, omdat hij door de zee wordt beschermd. Hoe diep is de zee wel niet.'[2] In het manifest werd duidelijk gesteld dat de meerderheid van de Italianen niets moet hebben van de haat en de intolerantie van Salvini c.s. Er werd daarna opgeroepen om overal bijeen te komen om op een nieuwe manier te protesteren. Op de nationale actiedag 14 december kwamen er zo'n honderdduizend mensen samen op Piazza San Giovanni in Rome.

Een programma heeft de beweging vooralsnog nog niet. 'Wij zijn tegen fascisme, tegen populisme en tegen intolerantie. We zijn vóór democratie en sociale inclusie. Dat is alles,' zei Mattia Santori, de belangrijkste woordvoerder van de beweging. Op de bijeenkomsten worden vrijwel geen redevoeringen gehouden, maar ze bestaan grotendeels uit optredens van populaire bands. Op de *flashmobs* wordt vaak het 'partizanenlied' *Bella Ciao* ten gehore gebracht.[3]

VERKIEZINGEN

Maar ook buiten Italië vonden enkele van deze *flashmobs* plaats. Zo was er op 14 december 2019 een bijeenkomst op de Dam in Amsterdam, waar zich zo'n vierhonderd mensen hadden verzameld. Op het De Coninckplein in Antwerpen kwamen al eerder, op 2 december ongeveer honderd mensen van voornamelijk Italiaanse afkomst samen om te protesteren tegen het bezoek van Salvini, die was uitgenodigd voor een bijeenkomst onder de noemer 'Nieuwe hoop voor Europa', georganiseerd door het Vlaams Belang. Op deze bijeenkomst waren ook Jordan Bardella van het Rassemblement National (voorheen bekend als Front National) en Harald Vilimsky van de Freiheitliche Partei Österreich aanwezig. Ook in Londen, Parijs, Dublin, New York en Berlijn waren er protesten.

Op 26 januari vonden de regionale verkiezingen plaats in Emilia Romagna. De extreemrechtse leider van de Lega, Matteo Salvini, had hoog ingezet op een overwinning in dit vanouds linkse bastion, maar moest gelukkig het onderspit delven. Met 51 procent van de stemmen versloeg Stefano Bonaccini van de

Partito Democratico het centrum-rechtse kartel dat op 43 procent strandde. De opkomst was opmerkelijk hoog in Emilia Romagna, wat vooral kwam door de mobilisatie van de Sardine. De opkomst was bijna het dubbele ten opzichte van de vorige verkiezingen. Helaas boekte de Lega wel weer wat winst in deze regio ten opzichte van vorige verkiezingen en scoorden de nog rechtsere Fratelli d'Italia er zelfs zo'n tien procent.

Er waren tegelijkertijd ook verkiezingen in Calabrië en ook daar viel het resultaat enigszins tegen voor Salvini. Weliswaar won Jole Santelli van Forza Italia, de kandidate van centrumrechts, maar Forza Italia van Berlusconi vergaarde in deze regio meer stemmen dan de Lega. De opkomst was met 43 procent wel een flink stuk lager dan in het noorden. Wat verder opviel bij deze regionale verkiezingen is de teloorgang van de protestpartij Movimento 5 Stelle van de komiek Beppe Grillo. In haar hoogtijdagen kreeg deze partij nog 32 procent van de stemmen, nu kreeg Simone Benini slechts 3,4 procent in Emilia Romagna. In Calabrië was de balans zelfs nog slechter, van 44 procent zakte de partij af naar een armzalige 7,5 procent.

FASCISTISCH VERLEDEN

Italië heeft een ambivalente verhouding met haar fascistische verleden. In tegenstelling tot Duitsland (sinds de jaren zestig) en Frankrijk (sinds de jaren tachtig) is er in Italië nooit echt sprake geweest van een ingrijpende *Vergangenheitsbewältigung*. De historicus Michele Battini wees er in *Peccati di memoria. La mancata Norimberga italiana* (2014) op dat er nooit een tribunaal is geweest waarin Italiaanse oorlogsmisdadigers verantwoording hebben moeten afleggen voor hun misdaden. Het verleden werd na het einde van de oorlog verdrongen en men ging over tot de orde van de dag. De neofascisten hebben altijd deel uitgemaakt van het politieke landschap en hadden door hun gedoogsteun soms beslissende invloed op het beleid van naoorlogse kabinetten. Al snel na het einde van de Tweede Wereldoorlog verenigden deze nostalgici van het regime zich in de Movimento Sociale Italiano. Italië was ook het land waar neofascisten het eerst weer deel gingen uitmaken van een regering toen de Alleanza Nazionale (opvolger van de MSI) in 1994 plaats nam in het kabinet van Silvio Berlusconi.

In Predappio, de geboorteplaats van Benito Mussolini, vinden nog jaarlijks bedevaarten plaats. Openlijke verheerlijking van het fascisme is er helaas aan de orde van de dag. Alessandra Mussolini, de kleindochter van de dictator, kan er in alle openheid en zonder enige gêne Liliana Segre, die de hel van Auschwitz overleefde, beschuldigen van het zaaien van haat tegen… het fascisme. Dat zou in geen enkel ander Europees land kunnen. Het is dan ook niet geheel toevallig dat volgens het recente Eurispes rapport over Italië maar liefst 15,6 procent van de Italianen de Shoa ontkent, terwijl nog eens 16,1 procent van mening is dat het aantal slachtoffers overschat wordt.[4] Dit terwijl historici de laatste jaren steeds vaker hebben gewezen op de eigen verantwoordelijkheid van de Italianen bij de vervolging van de Joden en partizanen, en bij oorlogsmisdaden op de Balkan, in Libië en Ethiopië.[5]

MUSSOLINI

Ook de nieuwe ster van het Europese extreem rechtse populisme, Matteo Salvini, leider van de Lega, flirt soms open-

lijk met het fascistische verleden. Zo was hij in 2019 opvallend afwezig bij de viering van de bevrijding van Italië, die elk jaar plaats vindt op 25 april. Hij nam soms zelfs bijna letterlijk woorden van Mussolini over. Zo verklaarde hij *tanti nemici, tanto onore* (zoveel vijanden, zoveel eer), wat erg doet denken aan de uitspraak *molti nemici, molto onore* die Mussolini nogal eens bezigde. De dictator is nog steeds alom aanwezig in Italië. Niet alleen dateren veel bouwwerken uit die periode, maar er verscheen ook een roman van Antonio Scurati over de jaren 1919 tot 1925 uit het leven van Mussolini, die meteen een bestseller werd: *M. Il figlio del secolo* (2019). Het won ook de Premio Strega met grote voorsprong op de andere genomineerden. De bedoeling is dat het een trilogie wordt. Eerder was er al de film *Sono tornato* (2018) van Luca Miniero (overigens losjes gebaseerd op *Er ist wieder da*, over de terugkomst van Hitler uit 2015 van Timur Vermes). Omdat er zoveel onzin wordt verkondigd over Mussolini vond de historicus Francesco Filippo het nodig om de misdaden van *il Duce* nog eens duidelijk uiteen te zetten in *Mussolini ha fatto anche cose buone. Le idiozie che continuano a circolare sul fascismo* (2019).

NIEUW ELAN

In mei 2020 vinden de volgende verkiezingen plaats in zes andere regio's. Het is af te wachten in hoeverre de Sardine daar ook hun invloed kunnen laten gelden. De nederlaag van Salvini en de Lega in Emilia Romagna heeft in ieder geval de zegetocht van het extreem rechtse populisme kunnen onderbreken.

Het is nog onduidelijk hoe de beweging van de Sardine zich gaat ontwikkelen. Er bestaan plannen voor een nieuwe politieke partij, maar het ontluisterende voorbeeld van de Movimento 5 Stelle boezemt de meeste mensen weinig vertrouwen in. Het is hoopgevend dat het land waar het fascisme ontstond ook het land is waar een nieuw elan tegen het extreem rechtse populisme, het racisme en de vreemdelingenhaat ontstaat. Het is het te hopen dat het elan zich ook vertaalt in een andere manier van politiek bedrijven.

Het zou interessant zijn als de ideeën van Murray Bookchin over het libertair municipalisme hierbij een rol zouden kunnen gaan spelen.[6] Alleen protesteren en stemmen op de oude politieke partijen van links zal niet genoeg zijn om het tij te keren. Wellicht passen hier de wijze woorden van Peter Kropotkin: 'Het is de hoop, niet de wanhoop, die geslaagde revoluties voortbrengt.'[7] We staan weliswaar niet aan de vooravond van een revolutie, maar het doorbreken van de apathie over de opmars van extreem rechts, racisme en xenofobie is al wel een hoopgevend signaal.

Naschrift: Op 12 februari stemde de meerderheid in de senaat in met de opheffing van de parlementaire onschendbaarheid van Salvini om hem aan te kunnen klagen voor wederrechtelijke vrijheidsberoving van 131 vluchtelingen van het schip 'Gregoretti' van de Italiaanse kustwacht, dat op bevel van Salvini – destijds minister van binnenlandse zaken – in juli 2019 vier dagen lang niet mocht aanmeren. De maximale straf voor dit vergrijp is 15 jaar, maar wat wellicht nog vervelender is voor Salvini is dat hij bij een eventuele veroordeling zes jaar lang geen politiek ambt mag vervullen.

In februari 2019 werd zijn parlementaire onschendbaarheid in een vergelijkbare zaak overigens dankzij de steun van de Movimento 5 Stelle nog gehandhaafd, maar nu ontbrak deze omdat de partij van Beppe Grillo van kamp is veranderd. Het duurt echter nog vele jaren voordat er een definitieve veroordeling is, dus kan Salvini nog steeds premier worden (Berlusconi deed het hem al eens voor).

De Sardientjes willen een betere wereld! Solidariteit, gastvrijheid, respect, mensenrechten, intelligentie, geweldloosheid, antifascisme en… vrolijkheid.

NOTEN

(1) Marc Leijendekker, 'Ineens gaan overal sardientjes de straat op in Italië', *NRC* 20 november 2019. – (2) 'É chiaro che il pensiero dà fastidio, anche se chi pensa è muto come un pesce. Anzi, è un pesce. E come pesce è difficile da bloccare, perché lo protegge il mare. Com'è profondo il mare.' https://www.facebook.com/notes/6000-sardine/benvenutti-in-mare-aperto/121055052676935 – (3) In tegenstelling tot wat vaak beweerd wordt werd het lied zelden door de partizanen gezongen tijdens de Tweede Wereldoorlog. De populariteit dateert van de jaren zestig. Een en ander is uitvoerig beschreven in Carlo Pestelli, *Bella ciao. La canzone della libertà* (2016). – (4) 'Indagine Eurispes: il 15,6% crede che la Shoah non sia mai esistita, erano il 2,7% nel 2004', *La repubblica*, 30 januari 2020. – (5) Zie o.a.: Davide Conti, *Criminali di guerra italiani. Accuse, processi e impunità nel secondo dopoguerra* (2011); Simon Lewis Sulam, *I carnefici italiani. Scene dal genocidio degli ebrei, 1943-1945* (2016); Angelo del Boca, *Italiani, brava gente?* (2014); Filippo Bocardi, *Il cattivo tedesco e il bravo italiano. La rimozione delle colpe della seconda guerra mondiale* (2016); David Bidussa, *Il mito del bravo italiano* (1994). – (6) Veel van het oeuvre van Murray Bookchin is vertaald in het Italiaans. Recentelijk verscheen bijvoorbeeld de vertaling van *The Next Revolution,* samengesteld door Debbie Bookchin en Blair Taylor. Murray Bookchin, *La prossima rivoluzione. Dalle assemblee popolari alla democrazia diretta*. BFS Edizioni, 2018. Bij Kelder verschijnt naar verwachting begin april 2020 een bundel met teksten van Bookchin over Municipalisme met een uitgebreide inleiding van Roger Jacobs. – (7) Peter Kropotkin, *Memoirs of a revolutionist*. With a new introduction and notes by Nicolas Walter, New York, 1971, p. 428. 'It is hope, not despair, which makes succesful revolutions.'

ONVERWACHTE ANARCHISTISCHE BEWEGINGEN IN 2019

Jan Bervoets

Jaarkroniek van de anarchie

Het afgelopen jaar is een jaar van schijnbaar onverwachte opstanden. In tal van landen gaat de bevolking de straat op om regeringen ten val te brengen. Hoe langer hoe minder is het de vraag of deze bewegingen het gevolg zijn van diplomatieke machinaties van buitenaf, zoals internationale nieuwsdiensten suggereren. Meer en meer wijzen de opstandelingen ook de 'officiële' alternatieven af omdat andere partijen in hun ogen even corrupt zijn, en evenmin voldoen aan de sociale eisen die tot de opstanden hebben geleid. Spontaan wordt nu ook bewust het bestaan van de staat als zodanig aan de orde gesteld. Het belangrijkste voorbeeld vormen de Gele Hesjes in Frankrijk. Zij hebben op 3 november opgeroepen tot een landelijke actie op de 17e. Ze lieten nadrukkelijk weten hoe zij een vol jaar 'de politiek' hadden bestreden met pogingen de straat te veroveren en de hoofdwegen te blokkeren, omdat ze weigerden mee te werken aan het voortbestaan van een sociale situatie die hen recht van bestaan ontzegt.

Op 3 november hielden ze een landelijke vergadering op federale basis, een *Assemblée des Assemblées*, met delegaties van plaatselijke 'communes' of volksvergaderingen. Deze Assemblée riep niet alleen op tot gezamenlijke acties, maar ook tot basisconferenties in de wijken en tot 'burgermeetings' om hun organisatie uit te breiden. Doel was een alternatieve democratie ter vervanging van het parlementaire systeem, dat volgens hen slechts onderdrukking inhield: '[…] Nu zijn volken op de gehele wereld in opstand tegen regeringen die op de onze lijken. Laten we hen zien – en daarmee tegelijk onze eigen overheersers – dat zij er voor altijd zullen zijn en dat we voor dezelfde zaken strijden.' Naast deze oproep formuleerden zij een *dédication* (toewijdingsopdracht) aan een internationale waarvan zij hopen dat die uiteindelijk uit deze over de wereld verspreide bewegingen zou ontstaan. Daarin verklaarden zij:

'Wij Gele Hesjes zijn nu al een jaar in opstand voor sociale rechtvaardigheid, fiscale gerechtigheid, ecologische gerechtigheid, directe democratie, vrijheid en waardigheid, om zelf over onze toekomst te kunnen beslissen. Een jaar later hebben overal talrijke opstanden plaats gevonden: Chili, Irak, Catalonië, Libanon, Hongkong, Algerije, Ecuador, Soedan, Colombia, Haïti, Guinee-Conakry, etc. Wij voelen ons broeders en zusters en bondgenoten van deze bewegingen. Wij eisen de onmiddellijke vrijheid van alle politieke gevangenen en de stopzetting van de staatsonderdrukking. Wij leven nu in een geglobaliseerd en imperialistisch systeem. Om die zaken te veranderen moeten wij dus allen tezamen handelen. Door zich met elkaar te verbinden kunnen deze opstandige volken hun levensomstandigheden anders inrichten.' De Assemblée roept alle bewegingen ter wereld op tot gemeenschappelijke actie en zich op 17 en 18 november bij de hesjes aan te sluiten.

Midden-Oosten

De data 17 en 18 november zijn in landen buiten Frankrijk gewoon zonder belangrijke gebeurtenissen voorbij gegaan. Maar dat doet aan de betekenis van dit manifest niets af. Voor wereldwijde verspreiding van deze oproep was de termijn toch te kort; dus kan deze dedicatie alleen nog maar betekenis voor de toekomst hebben. Het belangrijkste is dat er na de langere periode van de Palestijnse Derde Intifada en de daarop volgende Arabische Lente opnieuw het bewustzijn is ontstaan dat er voor dergelijke opstanden een band van herkenning en dus van internationale organisatie moet zijn, een beweging van geestverwanten over de gehele wereld. Want dit manifest staat niet op zichzelf. Het komt helaas te laat voor de Syrische radenopstand, waarvan de laatste actieve sporen nog het afgelopen jaar in Idlib aanwezig waren. Ook voor de Noord-Syrische federatie (Rojava), waar men niet meer in staat is te zoeken naar de noodzakelijke verbinding die tot een internationaal netwerk leidt.

De Noord-Syrische Federatie heeft zich onder druk van de Turkse forsforbommen moeten overgeven aan Syrië. Turkije heeft gebruik gemaakt van een in 2015 afgetroggelde NAVO-afspraak, waarin het na een IS-aanslag de machtiging kreeg om beneden zijn zuidgrens een bufferstrook van dertig kilometer te veroveren als garantie tegen 'het terrorisme'. Rojava heeft dus noodgedwongen partij gekozen in het geopolitieke spelletje tussen de mini-imperialisten van het Midden Oosten. Officieel is een einde gekomen aan de anarchistische propaganda die in de afgelopen jaren constitutioneel vorm kreeg in commune-organisaties als Tev-Dem, of in wijkcomités en radenbesturen. En dat geldt ook voor de decentrale guerrilla van de YPG, die, soms bijgestaan door internationale brigades, in de laatste jaren ook ernstig gecompromitteerd is geweest door bondgenootschappen met imperialistische mogendheden.

De Noord-Syrische legermacht SDF is betrokken geweest bij de gewelddadige verovering van Raqqa, dat door de VS veeleer is platgebombardeerd dan bevrijd. Nu werkt zij samen met Russische luchtmachteenheden. Twee jaar geleden nog stonden ze Afrin bij met bombardementen bij de verovering van Tel Rifat. Idlib, waar een ongewapende revolutionaire volksbeweging in het begin van het jaar een demilitarisatie wist te bewerkstelligen, is nu strijdterrein tussen de Syrisch-Russische luchtmacht enerzijds en de Turkse anderzijds, die met hun bommen en granaten een verwoestend soort patstelling creëren.

Federale opbouw

Bij het utopische beeld dat de Gele Hesjes in hun jaarmanifesten hebben opgeroepen moeten dus wel enige kanttekeningen worden gemaakt. Tijdens het congres van de Internationale van Anarchistische Federaties in Ljubljana rapporteerde de Franse anarchistische federatie dat er in juni nog twijfel was over de Gele Hesjes. Met name bestond er de vrees dat populisten in de stijl van de Italiaanse Vijfsterrenpartij met eenzelfde program de organisatie zouden kunnen veroveren. De laatste manifestaties lijken dit te logenstraffen: een congres in Commercie heeft voor de gemeenteraadsverkiezingen in Frankrijk een strategie gepropageerd waarbij door de vorming van communes en 'Maisons du Peuple, organisaties zouden worden gevormd die de gemeenteraden langs parlementaire of buitenparlementaire weg zouden vervangen door basisdemocratische systemen. Op die manier zou er een federale opbouw ontstaan voor de vorming van een revolutie.

Daarnaast riepen zij op de landelijke stakingen te ondersteunen, die vanaf 5 december door de publieke diensten werden gehouden en de eerste week een nagenoeg algemeen karakter hadden: treinen, metro's en vrachtdiensten legden het werk neer en voerden 'slakkenoperaties' uit, die in de kersttijd nog niet afgelopen waren.

Nieuwe nationale stakingen werden voor 9 januari aangekondigd. Het betekent dat de bewegingen op straat versterking krijgen, met name de rotondes overal buiten Parijs. Als dit samenvalt met de beloofde regionale verkiezingen kan de opbouw van een maatschappij zonder staat meteen vorm krijgen. Intussen beginnen er ook in de Franse vakbonden discussies te ontstaan over strijdmethoden die ons doen herinneren aan het syndicalisme van Pelloutier en Pouget.

Opstanden

Het is moeilijk gedetailleerde berichten te geven van al die andere landen waarin spontaan een opstand is uitgebroken. In ieder geval moeten we af van de vroeger voor de hand liggende gedachte dat deze opstanden machinaties zijn van imperialistische mogendheden die met elkaar in oorlog zijn en die langs deze weg bondgenoten werven door regeringen te laten vallen. Het kan dus niet meer zomaar worden afgedaan als werk van Rusland, China of de CIA… Dat geldt met name voor landen met 'linkse' autoritaire regeringen in Latijns Amerika als Bolivia, Ecuador, Nicaragua en Venezuela. Deze opstanden zijn van dezelfde aard als de opstanden tegen 'rechts' in Chili, Colombia, Honduras en Mexico. Steeds belangrijker wordt het bestaansrecht van minderheden als 'indianen', zichzelf organiserende landbouwgemeenschappen en favela's. Zij eisen hun bestaansrecht op tegenover de toenemende macht van de staat. Daarbij gaat het altijd om afschaffing van het regeringssysteem, dat nu per definitie gewelddadig en corrupt is, maar richt zich vooral tegen het maatschappelijke systeem van 'marktwerking', dat vanaf de straat te vervangen dient te worden. Want overal zijn sociale eisen de aanleiding voor opstanden tegen de staat. De staat heeft geen antwoord hierop omdat 'regelgeving' ontoereikend of onbetrouwbaar is. Venezuela en Bolivia zijn geen uitzondering.

In Venezuela golden arbeidersstakingen onder Chavez al als landverraad, in Bolivia hebben de sociale voorzieningen van Morales plaats gemaakt voor de 'hervormingen' die de multinationals hem opleggen om zijn bedrijven rendabel te houden. Eigenlijk lijkt alleen de jarenlange volksopstand in Hongkong tegen de dictatuur op een onderdeel van de oude Koude Oorlog, maar ook daar is economische strijd de aanleiding: het begon met protesten tegen belastingen.

Het wachten is op momenten dat vanuit de straat, de wijken en de regio's ook eisen voor economische organisatie worden gesteld. In ieder geval zal simpele regeringsverandering niet meer leiden tot beëindiging van opstanden. Waar anarchistische correspondentie actief is -–zoals in Chili, waar een anarchistische federatie zojuist zijn congres heeft gehouden – zijn er signalen van bewegingen die eigen federalistische organisaties tegen de staat gaan vormen en een andere maatschappij gaan opzetten. Anarchisten roepen in dit verband op tot samenwerking.

Arabische lente

Maar ook in Soedan is de bevolking al een jaar in opstand. Dit heeft geleid tot het aftreden van Bashir en het optreden van een militaire regering. Maar ook zij worden gezien als de vertegenwoordigers van de bestaande orde. Vrouwen gaan de straat op om de strijd aan te gaan tegen de sluier en andere vormen van repressie, zoals besnijdenis en uithuwelijking. Hun strijdlust neemt toe naarmate zij meer vrijheid krijgen om zich te uiten. Evenals tijdens het begin van de Arabische Lente groeit het bewustzijn dat de straat kan bepalen hoe het land wordt geregeerd en of men nog een regering op prijs stelt. Dat speelt nog sterker in Libanon, waar de politiek van alle partijleiders – soennieten, sjiieten type Hezbollah en Christenen – wordt gezien als een vorm van corruptie waarvoor men weigert belasting te betalen. Een groot aantal Syrische vluchtelingen heeft zich in buurten georganiseerd in economische communes, die niets met 'de politiek' te maken willen hebben en die in hun federale verbanden ook de arme inheemse bevolking betrekken. Zij zetten datgene voort dat de basis vormde van het Syrische radenstelsel dat in hun vaderland slechts door genocide kon worden verwoest, maar hier wordt gepropageerd door een eigen internationaal gerichte steunorganisatie URDA. Nog is – zelfs na de val en desintegratie van Idlib tijdens de kerstdagen – de Arabische lente niet verloren.

Klimaatbehoud

De vraag naar welk doel de alternatieve economie van de directe belangenstrijd als massabeweging moet leiden, zijn twee antwoorden mogelijk. Het anarchisme heeft als wereldbeweging anderhalve eeuw lang de overtuiging gehad dat de goederen op aarde overvloedig genoeg zouden zijn om over de mensheid verdeeld te worden als het kapitalisme en de uitbuiting zouden zijn afgeschaft. Intussen is het door het monopolie van het kapitalisme over de productiemiddelen en de daarbij behorende technologie en het oorlogsgeweld zover gekomen dat grondstoffen voor de primaire voorzieningen van de mensheid worden bedreigd.

Klimaatverandering door broeikasgassen kan er onafwendbaar toe leiden dat de mensheid zal uitsterven. Stijgt de gemiddelde temperatuur van de aarde als gevolg van broeikasgassen met meer dan vijf graden, dan zal er een onomkeerbare kettingreactie ontstaan. Het zo noodzakelijke zuurstof zal moeten wijken voor andere natuurlijke gassen als stikstof en het minder vluchtige methaan. De atmosfeer zal worden als die van de planeet Venus. Voor Nederland zal al eerder gelden dat het grotendeels overstroomd zal worden en de gehele wereld zal grotendeels van vruchtbare streken worden beroofd.

Het gevolg daarvan is niet alleen dat mensen zich verzetten of vluchten naar gebieden of situaties waar naast hun regeringen ook de natuur hun het recht op bestaan ontzegt. Het betekent ook dat er in toenemende mate georganiseerde bewegingen ontstaan die de regeringen en systemen bestrijden die weliswaar beweren zich voor het klimaat verantwoordelijk te voelen, maar die tegelijk een kapitalistisch systeem in stand houden. Hun bezit en macht dient de eigen winst, ten koste van de wereld koesteren. In Frankrijk en Duitsland zijn de openbare transportverbindingen ontoereikend om het dagelijkse autowerkverkeer te vervangen, en wordt het probleem opgelost met verhoogde accijnzen zonder dat ondernemers een strobreed in de weg wordt gelegd. Buiten Europa worden daar opererende multinationals tegen klimaategels beschermd door boetebepalingen van de WTO wegens verstoring van de marktwerking.

Nog altijd zijn het de sociale bewegingen die de oplossing moeten dragen. Het is goed dat in ieder geval de Gele Hesjes zich in verbinding hebben gesteld met directe actiegroepen als Extinction Rebellion en dat werkstakers in Frankrijk begrijpen waarom ook scholieren staken. Klimaatbehoud kan geen kwestie van blinde gehoorzaamheid zijn aan regeringen of industriële specialisten die geen antwoord geven.

In Ende Gelände, het bruinkoolwinningsgebied tussen het Nederlandse Limburg en Keulen, vinden sinds 2015 bezettingen plaats, aanvankelijk om verdere verwoesting van het landschap door mijnbouw te voorkomen. Maar meer en meer wordt het een internationale ontmoetingsplaats, waar men zich bewust is dat de bestaande maatschappij vervangen dient te worden door een samenleving waarvan de economie bepaald wordt door de mensen zelf. De markt van de bestaande ondernemers is incompetent om het klimaat in stand te houden, zoals men ook uiteindelijk incompetent is via loonarbeid het transport of de consumptie te reguleren. Het kan niet anders of er zal een verbinding tot stand komen tussen de tegen staten gerichte sociale strijd en de strijd om het behoud van onze planeet.

SAM COLTOF (1854-1932)

Igor Cornelissen

Igor Cornelissen

Bijvangst

De laatste historicus die ik sprak en wist wat 'iemand coltoffen' betekent, was dr. Jaap Meijer. Hij vond die ruzies in de oude beweging tussen sociaaldemocraten en anarchisten schitterend. Hij smulde er van. Sam Coltof had hij niet meer gekend. Toen Jaap Meijer als jongetje uit Winschoten naar Amsterdam kwam om voor rabbijn te studeren, was Coltof al niet meer actief, maar zijn naam was nog bekend. De man was ooit gevreesd. Jaap Meijer kwam door zijn relatie met Liesje Voet, zijn latere vrouw, in aanraking met een voor hem nieuwe wereld: de socialistische. De vader van Liesje was bestuurder van de Algemene Nederlandse Diamantbewerkers Bond. In die kringen was en bleef Sam Coltof een boeman. Hij kon een tegenstander, bij voorkeur een voorman van de SDAP zoals Henri Polak of Troelstra, in debatten sarren. Iemand aanhoudend aanvallen, hem het liefst met hetzelfde feit ('een onrecht') blijven lastigvallen, dat was zijn specialiteit. Vandaar de uitdrukking: iemand coltoffen. De socialistische essayist J. Saks bedacht het werkwoord dat door vooroorlogse socialisten vaak werd gebezigd. Om een bedreiging te signaleren of om afkeer te uiten.

Het is allemaal verleden tijd. Openbare vergaderingen 'met gelegenheid tot debat' worden al lang niet meer gehouden. Het politieke discours speelt zich nu op de televisie af en via de sociale media en om een zeepkistredenaar te zien en horen, moet je helemaal naar Hyde Park in Londen waar ik ze nog heb horen spreken over de verlossing door Christus, de toestand in Pakistan of het Overgangsprogram van Trotski.

Samuel Wolf Coltof was de zoon van een huisschilder en eigenaar van een verf- en glashandel. Sam was een oom van Bernard Coltof, die onder zijn invloed socialist werd. Bernard Coltof ging als ambtenaar werken op het ministerie van Koloniale Zaken en werd een gewaardeerd medewerker van minister Colijn. Zijn politieke overtuiging, hij werd communist en verzweeg dat niet, stond promoties op het ministerie niet in de weg. Hij eindigde als referendaris. Een communistische topambtenaar op Koloniën. Een unicum!

Zuurpruim

Sam Coltof was en bleef jarenlang een bewonderaar, trouw volgeling en naaste medewerker van Domela Nieuwenhuis en getuige zijn stukken in *De Vrije Socialist* en *Recht voor Allen* zeer productief en altijd strijdbaar. Hij maakte naam toen de in augustus 1894 opgerichte SDAP zich in Amsterdam op 1 oktober 1894 in gebouw Constantia aan de Rozengracht wilde presenteren. Mede door het optreden van Coltof liep die bijeenkomst volkomen uit de hand door scheldkanonnades en vuistgevechten. Coltof zou de socialistische voormannen als Vliegen, Polak en Troelstra blijven achtervolgen. Als de laatste ergens sprak, was Coltof present om de aanwezigen toe te roepen: Laat je niet be-don-de-ren!

De schriftelijke bijdragen van Sam Coltof zijn terug te vinden in de door het IISG bewaarde jaargangen van genoemde bladen. Zijn tegenstanders en tijdgenoten waren weinig vleiend over hem. Saks noemde hem een zuurpruim en een Joodse druktemaker. Vliegen opperde dat Coltof zo wantrouwend was dat hij in zijn baker wel een verraadster gezien moet hebben. Troelstra, de door Coltof meest gehate, schreef in zijn *Gedenkschriften* over hem. Domela was een fatsoenlijk man, maar Coltof behoorde tot de ongure types die hem omringden. 'Deze man was een mijner meest geslepen vijanden en speelde in de intriges tegen mij de hoofdrol.'

Het heeft er alles van dat Sam Coltof geen aangenaam mens was. Niet iemand om nu eens een ongedwongen wandeltocht over de heide te maken. Eerder altijd ontevreden en naarstig op zoek naar weer een nieuw complot dat ontmaskerd moest worden.

Maar wel een man wiens biografie ik graag zou willen lezen. Jannes Houkes heeft een aanzet gegeven met zijn korte levensbeschrijving in het *Biografisch Woordenboek van het socialisme en de arbeidersbeweging in Nederland* (deel 8). Daaruit blijkt dat Coltof niet getrouwd was en geen kinderen heeft verwekt. Over zijn persoonlijk leven is weinig bekend. Dat de man in een arm Joods gezin is geboren, was bekend. Ook dat hij zijn hele leven lang leed aan Joodse zelfhaat 'die door bittere ervaringen met zijn familieleden zou zijn ontstaan.' Wat die ervaringen zijn, wordt niet uitgelegd. Curieus is dat de man een goede betrekking in de effectenhandel wist te verwerven. Jarenlang was hij redacteur van *De Nederlandsche Financier* dat later *De Dagelijksche Beurscourant* ging heten. Dat hij in de anarchistische bladen financiële onderwerpen behandelde, ligt voor de hand, maar het blijft raadselachtig hoe hij zijn financiële bezigheden kon blijven verenigingen met zijn anarchistische en dus revolutionaire oproepen. Het lijkt op de vreemde vereniging van twee zielen in één lichaam, zoals bij Bernard Coltof die het op het ministerie van Koloniën volhield en daar door Colijn geprezen werd om zijn bekwaamheid en nauwgezetheid.

Coltof is, niet als enige Jood, opgevoerd als bewijs dat Domela Nieuwenhuis geen antisemiet was, zoals Jan Willem Stutje in zijn biografie meende te hebben aangetoond. Met Coltof is dat toch een beetje moeilijk. Want als Domela een Jood die leed aan Joodse zelfhaat, als een van zijn trouwe medewerkers handhaafde, wat bewijst dat dan?

Kort nadat Coltof in 1932 overleed, eerde Gerhard Rijnders hem door een boekje uit te geven met een aantal van Coltofs artikelen, *Verzamelde opstellen*. 'S.W. Colof, de onbaatzuchtige, volhardende voorvechter, verdient op zijn minst dit bescheiden, geestelijk monument,' schreef Rijnders in een Vooraf.

Ophitser

Coltofs artikelen, veelal over nu vergeten stakingen, de politiek van de ANDB en tegen Abraham Kuyper, zijn niet meer te begrijpen zonder eerst de gebeurtenissen 'eromheen' te lezen.

Iets van zijn Joodse zelfhaat valt misschien af te leiden uit zijn emotionele stuk over Grote Verzoendag (Jom Kipoer), het moment waarop in de synagogen over de hele wereld Joden (ook de minder gelovigen die daar zelden komen) om vergiffenis smeken voor de zonden die ze het afgelopen jaar hebben begaan. Maar, vraagt Coltof zich af, hoevelen is het werkelijk ernst? Want hij signaleert de sigarenfabrikant die heel vroom doet – die vent was een huichelaar die alleen maar aan geld dacht. Wee, al die huichelaars. 'Gij die onverzoenlijk zijt tegenover uwe ondergeschikten; die geen medelijden kent met de ongelukkigen; die hoovaardig zijt tegen de ellendigen.'

En dan profeteert Coltof dat eens de God van de Joden die ook een wrekende is, zal straffen. 'Die wraak zal erger zijn, naarmate uw wandaden verschrikkelijker, uw bedriegerijen grooter waren.'

Op die dag, besloot Coltof zijn van woede en afkeer druipende bijdrage, 'zal een ware Jom Kipoer gevierd worden, na een oprechte afdoening van Kol Nidré.'

In *Het Volk* herdacht Henri Polak de anarchist die hem jaren had aangevallen en belasterd. Polak herinnerde aan zijn binnenkomst in 1890 toen hij bij de Sociaal Democratische Bond werd ingeschreven door een man met een zwarte baard en felle donkere ogen. De aanmelding was niet met gejuich ontvangen omdat Coltof sowieso iedereen wantrouwde en bovendien ongaarne Joden als lid noteerde. Coltof, die al zijn vrije uren en dagen doorbracht in vergaderlokaal Constantia was, schreef Polak, 'een geboren intrigant, ophitser en samenzweerder'. De man was, wist Polak, in het particuliere leven heel an-

ders. Dat boosaardige kon niet uit zijn karakter stammen maar werd alleen aangewend omdat hij dacht daarmee de beweging van Domela te steunen. Coltof beschikte over een schat aan kennis en had een 'encyclopedische kop.'
En om nog iets aardigs over Coltof te zeggen, herinnerde Polak eraan dat hij Antwerpense arbeiders had gewaarschuwd die een collectieve verzekering hadden afgesloten. Naar Coltof wist was dit een zwendelfirma. Hij kreeg gelijk.

Bij het aannemen van de wettelijke achturendag in 1919 zongen de socialisten in de Kamer uit volle borst de achturen mars. Die was geschreven door Sam Coltof en werd voor het eerst gepubliceerd in *Recht voor Allen* van 24 april 1890.
Ik zou willen weten hoe Coltof heeft gereageerd op die samenzang, zoals ik nog veel meer over de man zou willen weten. Had hij vrienden, kennissen en had hij nog andere onderwerpen dan die Schone Dag wanneer de revolutie zou zijn geslaagd? Had hij nog contact met zijn oom die op Koloniale Zaken zat? Waar woonde hij en waar en wat at hij? Wat was zijn ware karakter? Is er een portret van de man met de zwarte baard? Jannes Houkes had er niet de beschikking over want bij zijn bijdrage in het BWSA is de omslag van de *Verzamelde opstellen* afgedrukt.
En die Joodse zelfhaat? Dennis Bos vond voor zijn boek *Waarachtige volksvrienden* een mededeling van Christiaan Cornelissen die je op andere gedachten brengt. Coltof was dan wel antisemiet, maar tot het moment dat niet-Joden de Joden aanvielen 'want dan verdedigde hij zijn rasgenoten met warmte en gevoel.'. Daarover is iets terug te vinden in een artikel dat Coltof schreef in het vrijdenkersblad *Levensrecht* van 1 mei 1906. Coltof becommentarieert het kort daarvoor gehouden SDAP-congres, maar kan niet nalaten eerst de conflicten die twaalf jaar daarvoor speelden nog eens breeduit te meten. Toen al was Polak 'een door en door onbetrouwbaar individu' en Troelstra was laf. En nu? Het was er niet beter op geworden. 'Troelstra en Vliegen zijn verwoede antisemieten.'
Opmerkelijk vind ik dat Jaap Meijer in zijn *Hoge hoeden. Lage standaarden* uit 1969, geen afstand doet van zijn jodendom, maar wel een zeer kritisch beeld schildert van de tegenstellingen binnen de vooroorlogse Joodse wereld en in de synagogen. Zou hij door Coltof zijn beïnvloed?
Ik ben boeken aan het opruimen, de boekenplanken bogen door en op stoelen kon je niet meer zitten, maar als er bij mijn leven nog een mooi boekje over deze (al te?) felle strijder verschijnt, koop ik het.

OPROER
HET NEOLIBERALISME ALS AANSTEKER

Thom Holterman

Uit het land van Proudhon

Franse spoorwegstaking

In Franse media kom je wel het verwijt tegen aan het adres van Franse spoorwegstakers, dat zij de treinreizigers in gijzeling nemen ten behoeve van hun strijd. Ik maak zelf af en toe ook gebruik van de Franse spoorwegen en ik vind het niet leuk dat mijn reis gefrustreerd wordt door een staking. Maar ik weet ook dat het de neoliberale wurggreep van de Franse regering is, die mensen tot wanhoop drijft. Dus laten we de zaken eens omkeren.
In het Franse dagblad *Le Monde* van 9 januari 2020 kwam ik een groot artikel tegen over een filiaal van de Franse spoorwegen, dat zich met vrachtverkeer per trein bezighoudt. Het artikel opent als volgt: 'Het is niet zo maar een paradox. Juist op het urgentste moment om iets voor het klimaat te betekenen, dus op het moment dat de planeet letterlijk in brand staat, hoort het vrachtverkeer per trein een groeiende sector te zijn die de toekomst heeft. Immers iedereen weet dat één ton vracht over de weg getransporteerd negen keer meer CO_2-uitstoot oplevert dan per elektrische trein vervoerd.' Welnu, in Frankrijk heeft het neoliberale voorstel tot verdere destructie van sociale voorzieningen (pensioenen) geleid tot een opstand die het vrachtverkeer per trein lamlegt. 'De treinvervoerder kost dit één miljoen euro per dag, wat deze sector aan de rand van de afgrond brengt' (tot zover *Le Monde*).
Leve het vrachtverkeer over de weg, want dan valt er wat te verdienen voor de geprivatiseerde tolweghouders (de eigenaren van de péage). Als ìk dat kan bedenken, dan zeker de neoliberale aandeelhouders van de tolwegen, met dank van hen dus aan Macron, de verwoester.

Pensioenkwestie

Een en ander staat niet op zichzelf. Je kunt constateren dat vanaf het begin van de jaren tachtig de neoliberale aanval op de sociale zekerheid en de publieke diensten, zowel in Frankrijk als Nederland is ingezet (evenals elders). De kapitalistische productiewijze, de marktoverheersing en de neoliberale sturing van dit alles heeft in de afgelopen dertig tot veertig jaar de wereld oververhit. Het resultaat ervan is een exponentiele stijging van de gemiddelde warmte op aarde. De tactiek van de neoliberalen gaat meer en meer op die van de 'verschroeide aarde' lijken: het neoliberalisme als aansteker. Daar zijn in Brazilië, Australië en Nieuw-Zeeland zelfs onheilspellende beelden van.

In Frankrijk zijn de neoliberalen bereid om met behulp van die verschroeide-aarde-tactiek de Franse spoorwegen miljoenen euro's per dag verlies te laten lijden: die tactiek begeleidt de aanval op de Franse pensioenen. Die pensioenen moeten zo worden gereorganiseerd (in *newspreak* heet dat: hervormd) dat (bijna) iedereen in het 'precariaat' (van precair, onzeker) terecht komt. Dat is het doel waar neoliberalen naar streven en daar is het oproer van de bevolking tegen gericht.
Als het Franse pensioenstelsel dan op de schop zou moeten, waarom moet dan iedereen het precariaat in? Zo was het niet bedoeld, is uit het vraaggesprek met Antoine Bozio op te maken. Bozio is de jongste ontvanger ooit van de prijs voor de beste Franse

econoom, in 2017. Samen met de inmiddels beroemde Franse econoom Thomas Piketty heeft hij gewerkt aan het presidentiele programma om een rechtvaardig universeel pensioenstelsel te ontwikkelen. Hoe kijkt hij nu tegen de verwerking van zijn plan aan, wordt hem gevraagd door het Franse weekblad *Marianne* van 10-16 januari 2020. 'Het is eenvoudig', antwoordt hij: ' Ze [de Franse regering] heeft in twee jaar tijd al mijn voorstellen omgebogen in de door haar gewenste richting. Wij [hij en Piketty] wilden de bestaande ongelijkheden van het systeem, dat de laagstbetaalden straften, corrigeren'. Een eind verderop in het vraaggesprek formuleert hij een zin die een anarchist had kunnen uitspreken: 'De regering creëert een oneindig aantal aanvullende problemen, in plaats van de bestaande op te lossen'. Die uitspraak kan elke regering in haar zak steken, ook de Nederlandse (die splitst nu bijvoorbeeld de Belastingdienst in drie stukken op met twee staatssecretarissen; dat betekent een probleemverhoging tot in de zoveelste macht, zonder het werkelijke probleem op te lossen…).

Strijdperken

Dat de pensioenkwestie een van de strijdperken vormt, is zo klaar als een klontje. Je komt het dan ook tegen in het Franse anarchistische mandblad *Le Monde libertaire* (LMl; nr. 1813, januari 2020). Ten behoeve van de aandacht voor strijdperken is in *LMl* een rubriek onder die naam geopend ('terrains de luttes'). Daar wordt behandeld wat er zoal *actueel* over die strijd te melden is. Ik heb eens gekeken op welke terreinen er in de afgelopen vier maanden strijd is geleverd (*LMl* nr. 1810 t/m 1813, lopend van oktober 2019 tot januari 2020). Je komt dan tegen:

– Gas en elektra in de winter (bij het precariaat)
– Zone om te verdedigen (ZAD d'Arlon)
– Antimilitarisme
– Internationale solidariteit (kraken, vluchtelingen en migranten)
– Solidariteit met vrouwen (huiselijk geweld, 'féminicides')
– Extinction Rebellion te Parijs (klimaatkwestie)
– Daklozenproblematiek
– Gevangenissen in 'overzeese (Franse) gebieden'
– Gele Hesjes.

Le Monde libertaire kent, net als bijvoorbeeld het Nederlandse *Buiten de Orde*, een themagedeelte ('dossier' genaamd). De afgelopen vier nummers kenden als thema's: antifascisme (nr. 1810), klimaatkwestie (nr. 1811), atheïsme: ni Dieu ni maître (nr. 1812), geweld/non-violence (nr. 1813). Uiteraard kennen die thema's eveneens zo hun strijdperken waarin actuele zaken worden beschreven, naast meer theoretische artikelen over de verschillende kwesties. Om goed beargumenteerd aan het oproer deel te kunnen nemen.

IN HET SPOOR VAN DOMELA

Onder de wat misleidende titel *In het spoor van Domela Nieuwenhuis* heeft Ron Blom de ontstaansgeschiedenis van de CPN en de RSP van Sneevliet in Friesland beschreven. Wie zou denken dat hij op grond van de titel ook de vrij-socialistische beweging in deze provincie onder de loep neemt, komt bedrogen uit. Meermalen stelt hij weliswaar dat deze beweging lange tijd sterk zou blijven in Friesland, maar het blijft bij deze constatering. De titel zegt niet meer dan dat Domela het fundament legde in Friesland, waarop ook communisten en trotskisten verder konden bouwen.

Uit het boek blijkt verrassenderwijs dat beide bewegingen nauwelijks iets hebben voorgesteld in Friesland in de periode die Blom beschrijft, de jaren van 1907 tot 1935. Op het moment dat de CPN in Friesland werkelijk aansprekende verkiezingsresultaten behaalt (vanaf 1935) is de auteur al afgehaakt en heeft hij zijn focus verlegd naar partijen waar zijn sympathie naar uitgaat, namelijk de RSP, (de OSP) en diens opvolger de RSAP.
Een kenmerk van het werk van Blom is zijn uitvoerig onderzoek in provinciale en lokale archieven, en het benutten van de mogelijkheden die internet tegenwoordig op dit terrein biedt. Ook weet hij nabestaanden op te sporen waarvan persoonlijke herinneringen fraai zijn gedocumenteerd. Het illustratiemateriaal is indrukwekkend. Het resulteert in een beschrijving van de partijpolitieke beweging links van de SDAP in Friesland en de mensen die daaraan hebben deelgenomen, maar het levert geen aansprekend verhaal op. Het boek verzandt in zeer gedetailleerde beschrijvingen en eindeloze opsommingen waarvan de relevantie twijfelachtig is, ook in het licht van de wetenschappelijke opdracht die Blom zichzelf stelt.
Veel zaken worden benoemd maar krijgen weinig duiding, zoals bijvoorbeeld het vrije socialisme en het Dienstweigeringsmanifest in 1915. Voor de hand liggende vragen als waarom de sterke aanhang van de CPN in de Trynwalden (kerkdorpen) van Friesland na 1921 geheel verdwijnt, blijven onbeantwoord. De bewering dat de CPN de leidende positie had tijdens de staking in de Friese werkverschaffingsprojecten in 1925 is discutabel gezien de rol die de getalsmatig veel sterkere vrije socialisten hierin hebben gespeeld.
Dit geldt ook voor een van de conclusies die wordt getrokken, namelijk dat de materialistische opvattingen van de communisten naadloos aansloten bij de (morele) vraagstukken van antimilitarisme en drankbestrijding. Dit waren nu juist actiethema's van de vrije socialisten waarbij lokale communisten zich aansloten. Het tegendeel van die bewering lijkt mij dus eerder waar. Het partijpolitieke keurslijf van de communisten legde juist een eenzijdige nadruk op klassenstrijd en toonde juist ten aanzien van het militarisme rond 1920 een dubbele moraal zodra het Russische Rode Leger ter sprake kwam. De drankbestrijding was eveneens een actieterrein van de vrije socialisten, en daar hadden de communisten weinig mee op. De claim dat de CPN mondiale vraagstukken onder de aandacht bracht in Friesland gaat voorbij aan de rol die de IAMV in dit opzicht al vanaf 1904 vervulde. 'Indië los van Holland' was een van de actiepunten van de antimilitaristen. Juist in Friesland bleef de IAMV relatief sterk doordat de vrij-socialistische beweging zich vanaf de Eerste Wereldoorlog in de vereniging organiseerde.

De conclusie dat de Friese communisten, die gering in aantal bleven, zich voegden naar de bestaande actiepraktijk van de vrije socialisten om aanhang te verwerven lijkt mij een als oordeel meer correct. Persoonlijk prestige van lokale voormannen die lieten zien wat ze waard waren (zoals de communistische aannemer Gerrit Roorda), gaven meer de door-

slag dan in beton gegoten ideologische standpunten, zoals die zich in de CPN onder invloed van het stalinisme ontwikkelden. De vrijheidslievende cultuur in de Friese socialistische beweging was daarvoor te sterk. Ook de meest vooraanstaande Friese communist, de eigenzinnige Roorda, werd na de Tweede Wereldoorlog door de stalinisten uit de partij gezet. (AH)

Ron Blom, In het spoor van Domela Nieuwenhuis, Vroeg communisme en radicaal socialisme in Friesland (1907-1935), Gorredijk 2019. ISBN 978 90 5615 569 8 € 19,90.

LYRISCH ACTIVISME

Drie avonden over Nederlandstalige poëzie en politieke strijd sinds 1848

Deze drie avonden verbinden poëzie en politiek aan de hand van het werk van dichters die maatschappelijke verandering hebben nagestreefd op een manier die ons nu kan inspireren. Tijdens elke avond spreken er twee literatuurkenners over activistische dichters uit het verleden die nog altijd aanspreken. Ook komen er twee hedendaagse dichters aan het woord over hun streven naar maatschappelijke en politieke verandering. Door parallellen te trekken tussen crises uit de geschiedenis en nu presenteert deze avond literatuur en poëzie als activisme.

Donderdag, 12 maart 2020, aanvang 19.30 uur
Perdu, Kloveniersburgwal 86, 1012 CZ Amsterdam
Met optredens van Maartje Smits en Nico van Apeldoorn (poëzie)
Bram Ieven spreekt over Henriette Roland Holst en
Fyke Goorden & Tommy van Avermaete over J.F. Vogelaar
Entree 5 euro, aanmelden is niet nodig

Vrijdag, 20 maart 2020, aanvang: 19u30
De Groene Waterman, Wolstraat 7, 2000 Antwerpen
Met optredens van Dominique De Groen en Joke Kaviaar (poëzie)
Jan Rock spreekt over Emiel Moyson en
Matthijs de Ridder over Paul van Ostaijen
Gratis entree maar aanmelding voor 17 maart is noodzakelijk
via: https://webappsx.ugent.be/eventManager/events/lyrischactivismeantwerpen

Vrijdag, 3 april 2020, aanvang: 19u30
De Koer, Meibloemstraat 86, 9000 Gent
Met optredens van Yousra Benfquih en Michael Tedja (poëzie)
Saskia Pieters spreekt over Multatuli en
Kornee van der Haven over Freek van Leeuwen
Gratis entree maar aanmelding voor 31 maart is noodzakelijk
via: https://webappsx.ugent.be/eventManager/events/lyrischactivismegent

Lyrisch Activisme wil tegenwicht bieden aan het proces van depolitisering van het literaire erfgoed in het Nederlandse taalgebied. Daarbij vertrekken we vanuit een tweeledige vraag: in hoeverre maakt en maakte poëzie deel uit van politieke strijd; en in hoeverre is de poëzie zelf ook door die politieke strijd gekleurd?

De organisatie is in handen van: Johan Sonnenschein (ULiège), Kornee van der Haven (UGent) en Laurens Ham (Universiteit Utrecht)

de AS

anarchistisch tijdschrift
opgericht in 1972 door Hans Ramaer en Wim de Lobel

48ste jaargang, nummer 206, voorjaar 2020.
De AS is een uitgave van Stichting de AS en verschijnt in drie of vier afleveringen per jaar (in totaal minimaal 190 blz.).
ISSN: 0920-3257.
Jaarabonnement: 21,50 euro; buiten Nederland 27,50 euro. Nieuwe abonnementen gaan in met de eerstvolgende editie, tenzij anders aangegeven bij bestelling. Abonnementen worden jaarlijks automatisch verlengd, behalve als vóór 1 december schriftelijk (bijv. per e-mail) is opgezegd.
Betalingen: (IBAN:) NL02 TRIO 0198 0821 50; (BIC:) TRIONL2U
t.n.v. Stichting de AS.
Bestellen los nummer: www.tijdschrift-de-as.nl/losnummer
Bestellingen en adreswijzigingen: administratie@tijdschrift-de-as.nl
Druk: JUIST! Druk & Print, Schiedam.
Opmaak: Atalanta, Utrecht.
E-mail administratie: administratie@tijdschrift-de-as.nl
E-mail redactie: redactie@tijdschrift-de-as.nl
Redactie: Boudewijn Chorus, Marius de Geus, Arie Hazekamp, Thom Holterman, Rudolf de Jong, Jaap van der Laan, Martin Smit (eindred.), Rymke Wiersma (eindred.), Hanneke Willemse.
Verder werkten mee: Nico van Apeldoorn, Harriët Bergman, Jan Bervoets, Dennis Bos, Igor Cornelissen, Joke Kaviaar, Hans Metz, Peter Zegers.
Weblog: http://libertaireorde.wordpress.com

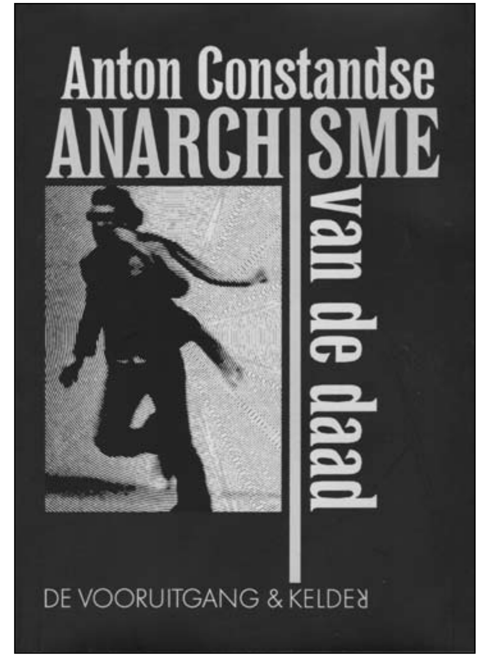
SACCO EN VANZETTI LEZING

Op 9 mei is het honderd jaar geleden dat Sacco en Vanzetti werden gearresteerd op verdenking van deelname aan een gewapende overval. Ondanks wereldwijde protesten werden de twee Italiaanse anarchisten ter dood veroordeeld en in 1927 op de elektrische stoel geëlektrocuteerd.
Onder de titel 'Sacco en Vanzetti – Beweging, repressie en solidariteit toen en nu' organiseert De Vrijplaats in Leiden op 9 mei een avond over de affaire. Kees Stad zal een lezing geven en er is uitleg over de muurschildering van Chris Lebeau in de Oudkatholieke kerk in Leiden waarop Sacco en Vanzetti zijn afgebeeld. Ook worden songs van Woody Guthrie over Sacco en Vanzetti ten gehore gebracht.

9 mei, De vrijplaats, Middelstegracht 36, Leiden aanvang 20.30, entree: donatie.

ANARCHISME VAN DE DAAD

Nu eindelijk herdrukt: *Anarchisme van de daad*, het klassieke boek van Anton Constandse over de belangrijkste momenten van de anarchistische praktijk van de afgelopen eeuwen. Constandse beschrijft houding en opvattingen van militante anarchisten als Pierre Proudhon, Michael Bakoenin, Max Stirner en Leo Tostoj. Aan bod komen de belangrijkste revolutionaire periodes en situaties waarin anarchisten en hun ideeën een grote rol speelden: de revoluties van 1848; de Commune van Parijs in 1871; de Autobandieten; de Russische Revolutie; de Machnobeweging; de Spaanse burgeroorlog; Provo en Parijs 1968.
De geschiedenis van deze periodes, de analyse van Constandse en zijn commentaar daarop, blijven het lezen waard. Ruim vijftig jaar na de eerste druk, biedt het boek nog steeds een waardevolle en leesbare introductie tot de praktijk van het anarchisme van de daad.

Anton Constandse, *Anarchisme van de daad*; Uitgeverij De Vooruitgang & Kelderuitgeverij
ISBN 978 90 807 743 33; € 17,50; www.kelderuitgeverij.nl

OMSLAG-ILLUSTRATIE
De illustratie op het omslag is van Clifford Harper.